

BAKİLLÂNÎ'NİN (V. 403/1012) İMÂMET VE SİYÂSET ANLAYIŞI ("ET-TEMHÎD" ÖRNEĞİ)
İMÂMET AND POLITICS UNDERSTANDING OF BAQİLLÂNÎ (v. 403/1012) ("AT-TAMHÎD"
EXAMPLE)

Mehmet Salih GECİT*

Öz

İmâmet konusu, İslâm Kelâmında fer'î bir konu olarak nitelenmesine rağmen, kelâmî tartışmaların ve mezhebi ayrılıkların temelini teşkil eden en önemli birkaç meseleden biridir. Zira bu meseleye yaklaşım tarzı ve meselenin gündeme getirdiği sorulara verdiği cevaplara göre hem bireyler, hem de bireyleri etrafında toplayan dinî grupların karakteristik özellikleri, metodolojileri, sistematik yapıları belli olmaktadır. İmâmet konusundaki tartışmalara giren en önemli mezheplerden birisi de Eş'arilik'tir. Eş'ariyye mezhebi bu konudaki görüş ve tenkitlerini Şia mezhebine ve Şii fırkalar üzerinde yoğunlaştırmıştır. Biz de bu makalemizde Eş'arilik Fırkasının en büyük imamlarından ve öncü şahsiyetlerinden birisi olan Bakıllânî'nin imâmet ve hilâfet konusuna bakışını arz etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Bakıllânî, Eş'arî ve Eş'arilik, Hilâfet, İmâmet, Siyâset, Kelâm.

Abstract

Although İmâmet issue is considered as a subsidiary topic in Islamic kalam, it is one of the most important several issues forming the basis of kalam debates and sect separations. Because, the characteristic features, methodologies and systematic structures of both individuals and of religious groups gathering individuals around become clear according to their approach style to this issue and answers they give to the questions arouse due to the issue. One of the foremost sects entering into a discussion on imâmet issue is Asharism. Asharism sect concentrated its views and criticism on Shiah and Shiah sects. In this article, we will try to submit Asharism sect and on the issue of caliphate.

Keywords: Baqillânî, Ashari and Asharism, Caliphate, İmâmet, Politics, Kalam.

Giriş:

Abbâsî yönetiminin devam ettiği bir çağda, yani Hicrî 4. yüzyılda yaşayan İmâm Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Bakıllânî, itikatta Eş'arî mütekekkimlerinin en büyüklerinden biri olduğu gibi, fıkhîta da Malikî Mezhebinin büyüklerindedir. Kendisinin doğum tarihi bilinmemekle birlikte hicri 403 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Takriben Hicrî dördüncü asrın ikinci çeyreğinde doğan Bakıllânî, o dönemin önemli şahsiyetlerinden olup Basra ortamında yetişmiştir. Ayrıca olgunluk devrine kadar Bağdat'a yerleşmiş, orada eğitimin en önemli kısmını almış, tedrisat faaliyetlerinde bulunmuştur. Yaşadığı çevrenin kabiliyetli tartışmacısı olan Bakıllânî, o dönemde "sünnetin hocası ve ümmetin dili (شيخ السنة ولسان الأمة)" lakabıyla anılmıştır. Zamanın padişahı Adududdevle'nin huzurunda Mu'tezile alimleriyle bir çok tartışmaya girip onlara galip gelmiş, Bağdat ve Basra Mu'tezilesinin en önemli önderlerini susturmuştur. Ayrıca Adududdevle tarafından Bizanslılar ile müslümanlar arasında cereyan eden savaşlardan sonra devlet elçisi olarak müzakerelere de katılmıştır.¹

Bakıllânî, İmâm Eş'arî'nin görüşlerini geliştirerek onun görüşlerinin sistemleştirilmesini sağlamış, eserlerini de bu bağlamda yazmıştır.² Yazdığı en önemli eserlerinden biri de "et-Temhîd fi'r-Reddi Alâ'l-Mülhideti'l-Muattlati ve'r-Rafizati ve'l-Hevârici ve'l-Mu'tezile" adlı eseridir.³ Kitâbın adından da anlaşıldığı gibi Bakıllânî, ilâhî sıfatları kabul etmeyen ve Muattıla adıyla tanınan dinî ve mezhebî grupları, Şiâ'dan aşırıya gidip raşid halifelere söven ve onların meşruiyetini reddeden Rafizîleri, İslâm toplumunda "hurûc" ve "isyân" hareketini başlatıp toplumda karışıklığa sebep olan Haricîleri ve gerek felsefî ve kelâmî görüşleri, gerekse de siyâsî tartışma ve çekişmeleriyle müslümanlar arasında önemli gelişmelere sebep olan Mu'tezileyi eleştirmek, onların cevaplarını vermek ve onlara yönelik "reddiye" yapmak amacıyla yazmıştır.

* Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi.

¹ Yusuf İbiş, *Nusûsu'l-Fikri's-Siyâsî el-İslâmî (el-İmâme İnde's-Sünne)*, Dâru't-Talia, Beyrut, 1966, 31-32; Şerafeddin Gölcük (1979). *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 16-24.

² Gölcük, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, 30.

³ Muhammed b. Tayyib Bakıllânî (2005). *Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsü'd-Delâil fi'r-Reddi Alâ'l-Mülhideti'l-Muattlati ve'r-Rafizati ve'l-Hevârici ve'l-Mu'tezil*. Beyrût: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye.

Biz bu makalemizde Bâkılânî'nin *et-Temhîd* adlı eserinden hareketle imâmet ve siyâsetle ilgili görüşlerini tahlil etmeye çalışacağız. Ancak öncelikle onunla ilgili bazı önemli konuları bir kaç başlık halinde hatırlatmanın uygun olduğu kanaatini taşımaktayız.

1. Bâkılânî'nin Eş'arî Düşüncesindeki Yeri Ve Önemi

İlmî muhtevâ bakımından oldukça seviyeli ve kendi görüş ve düşünceleri açısından tutarlı kitaplar yazan Bâkılânî, Bağdat'ın gürültülü sosyal ve siyâsî hayatı içinde Ebu'l-Hasan Eş'arî'nin tesbit ettiği prensipleri gerçek bir doktrin sistemine dönüştüren en önemli şahsiyet olmuştur.⁴ Eş'arî ile kendisi arasında yarım asır geçtiğinden dolayı, bu müddet zarfında metod ve konu açısından birçok değişiklikler meydana gelmişti. Bâkılânî, bu yüzden Irak'lı Eş'arî ve Türkistan'lı Mâturidî gibi düşüncelerini nakil yoluyla isbat etme zaruretinden çok, akıl yoluyla müdafaa etme mecburiyeti duymuştu. Bâkılânî'nin yeni kelâm sistemini kurmasına Selef metodunun nakilci anlayışı ile ikna ve tatmin olmayan bir çevrede yaşamasının gerekli kıldığı bu mecburiyet sebep olmuştur. Bu açıdan bakıldığında onun Eş'arî'den daha kuvvetli bir cedelci olduğu görülmektedir.⁵ Konumuzla alakalı olarak Sahâbe ve imâmet konusunu kendisinden önceki kelâmcılara göre daha sistematik, daha detaylı ve daha muhtevalı bir şekilde ele almıştır. Bu konuda âyet ve hadislerden çok akli istidlal yollarını devreye koyarak muhâlif fırkaların iddialarını çürütmeye çalışmakta, onların delillerini mantıkî açıdan değerlendirerek reddetmektedir.⁶ Bâkılânî'nin bu metodu selef ile halef metotları açısından değerlendirildiğinde, burada selef metodunun değil, halef metodunun söz konusu olduğu görülmektedir.⁷

2. Et-Temhîd Adlı Eserinde İmâmet ve Siyâsetle İlgili Görüşleri

2.1. et-Temhîd adlı eserin genel tanıtımı: Bâkılânî bu eserinde selef dönemi kelâmî kaynaklarından farklı olarak şu problemlere ağırlık verir: İlmin hakikati, manası, kısımları, hâdis ve zarurî ilim, nazarî ilim, idrâkle bilinenler, istidlâl, delil, ma'lûm, mevcût, hadisler, arazlar, âlemin hadis oluşu, cisim, cisimlerin mahiyeti, hadis oluşu gibi konuları ele almıştır. Bu konuları işlerken filozoflara cevap vermeyi hedeflemektedir. Bu tartışmalar neticesinde âlemin hadis olduğunu, onu yaratan Allah'ın hay, semi, basir, mütekellim olduğunu isbât eder. Bu konuları akli yöntemlerle isbât etmeye çalışır. Böylece yaşadığı dönemin tabiatçılara, dehrîlerine ve inkârcı filozoflarına cevap vermiştir. Ayrıca münecimlere, ikili ilâh anlayışını savunan Seneviyye, Deysâniyye, Mecûsilere, üçlü ilâh anlayışını savunan ve ittihat görüşlerine kani olan Hristiyanlara reddiyelerde bulunur. Uluhiyyet ve nübüvvet konusunda Yahûdî, Hristiyan, Mecûsi, Sabîi gibi dinî gruplar ile aynı konularda farklı görüşler ileri süren felsefî akımlara karşı tevhid inancını savunan Bâkılânî, ilâhî sıfatlar ve diğer bazı konularla ilgili olarak da Hariciyye, Cebriyye, Mücessime, Müşebbihe, Mu'tezile ve Şia fırkalarına karşı Ehl-i Sünnet'in görüşlerini isbât etmeye çalışmaktadır.⁸

Bâkılânî'nin yukarıda zikredilen bu konuları ele almış olması, yaşadığı çağın siyâsî ve sosyal yapısını, o dönemde İslâm toplumunda cereyan eden olayların temel tartışma maddelerini ve günün gündem maddelerini de açıkça ortaya koymakta, gerek savunduğu fikirlerinde, gerekse de eleştirdiği grupların görüşlerinde zamanın siyâsî mücadeleleri sezilmektedir. Şerafeddin Gölcük bu dönemi şöyle özetlemektedir: "Bâkılânî, siyâsî bakımdan karışık, ama ilim yönünden dinamik bir dönem ve bölgede bilim ortamına katıldı."⁹

2.2. Bâkılânî'nin Ele Aldığı Siyâsî Konular: Bu makalemizde esas maksadımız onun siyâsî görüşlerini tesbit etmek olduğundan dolayı aşağıda Bâkılânî'nin "imâmet" konusu etrafında sunduğu siyâsî görüşlerini ele alacağız:

2.2.1. Nass iddiasının reddi ve seçimin isbâtı: İmâmet konusuna girerken Bâkılânî'nin ilk olarak ele aldığı başlık, "nassın iptali ve seçimin sahihliği (إبطال النص وتصحيح الإختيار)" hususudur. Burada devlet başkanının "nass" ile iktidara geldiğini savunan Şia'ya cevap vermektedir.¹⁰ Bunu yapmak için de "nass" nazariyesini değişik açılardan tahlil edip çürütme çabasını sürdürmektedir. Ona göre "nass" nazariyesi iptal edilirse, İmâmın seçim ile devletin başına geçtiği hususu kesinleşecektir. Zira İslâm ümmeti

⁴ Gölcük, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, 30.

⁵ Gölcük, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, 32-33.

⁶ Bkz. Bâkılânî, *Temhîd*, 125-195.

⁷ İsa Yüceer (2007). *Kelâm-Felsefe Uzlaşması*, Konya: Tablet Yayınları, 187.

⁸ Yüceer, *Kelâm-Felsefe Uzlaşması*, 185-186; Gölcük, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, 24-27, 33-39.

⁹ Gölcük, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, 18.

¹⁰ Şia'nın anlayışı konusunda bkz. Veysi Ünverdi, "Şii İmâmet Anlayışının Eleştirisi: Seyyid Şerîf Cürçânî Örneği", *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, c. 30 (2018); Mehmet Salih Gecit (2015). *Mütekaddimün Dönemi Sünnî Kelâm Kaynaklarında Şia'nın Nass Teorisinin Kendi Argümanlarıyla Reddi. Hikmet Yurdu*, Yıl: 8, C: 8, Sayı: 15, Ocak - Haziran, 2015/1, s. 201 - 237; Mehmet Salih Gecit (2016). *Şii-Sünnî Diyalogunda Temel Esaslar. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 45, 955-973.

kendi arasında yaptığı tartışmalarda bu iki yoldan başka bir yol kabul etmemiştir.¹¹ O halde öncelikle imâmetin nass ile olduğu iddiasını çürütmek gerekmektedir. Bakillânî bu nazariyyeyi çürütmek için şu akli delilleri ileri sürer:

a. Şayet Hz. Peygamber (s.a.s.) halifeyi nass ile tayin etmiş olsa idi, onun adını açıkça zikreder, bu husus Sahâbe içerisinde meşhur olur, bunu da ya bir topluluk veya bir kaç kişinin şahitliğinde söyler, böylece bu önemli işin toplumda yayılıp benimsenmesini sağlardı. Bu durumda da aynen namaz, oruç, hac gibi ibâdetler gibi, imâmet konusu da müslümanlar arası meşhur olur, nesilden nesile aktarılırdı. Bu konuda ümmet arasında bu kadar ihtilâf da çıkmazdı.¹²

b. Şayet Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisinden sonraki halifeyi ismen zikretseydi ve onu kendisinden sonra iş başına gelmek üzere görevlendirmiş olsaydı, onun daha önceki dönemlerde Sahâbeden Zeyd b. Harise, Üsâme b. Zeyd, Abdullah b. Revâhâ, Ammâr b. El-As, Ebu Mûsâ el-Eş'arî, Amr b. Hazm ve diğerlerini görevlendirişindeki gibi ümmet haberdâr olacaktı, onu tanıyacaktı. Bu sahabîler emir ve kadı olarak tayin edilmişlerdi. İmâmlık ve halifelik ise bu görevlerden çok çok önemlidir. Dolayısıyla bu tür görevlendirmelere oranla daha açık bir şekilde yapılması gerekmektedir.¹³ Şia'nın İmâma tanıdığı vasıflar açısından konu incelendiğinde, İmâmlık görevinin kadılık ve emîrlik görevi karşısındaki konumu ve değer açısından kat kat daha önemli bir görev olduğu görülür. Şayet durum onların iddia ettiği gibi ise, o halde bu nass ve tayinin daha çok meşhûr olması, daha büyük bir topluluğun şahitliğinde yapılması, bu işin gizli değil, açık bir şekilde yapılmış olması ve ümmetin çok açık bir şekilde haberdâr olması gerekmektedir. Öyleki bu durum, namaz gibi açık ve meşhûr olacaktı, bunu inkâr edenler de meydana çıkmazdı. Halbuki Hz. Ali'yi diğer halifelere tafdil eden Zeydiler ve Bağdat Mu'tezilesi gibi gruplar bile böyle bir iddiayı reddetmektedirler.¹⁴ Bu da Şia'nın nass iddiasını çürütmektedir.¹⁵

c. Şiâ, nass iddiasını ileri sürerken delil olarak gösterdiği hadisleri kendi râvilerinden rivâyet etmektedir. Bu tür iddiaları Şiî râviler aracılığıyla bazı sahabîlere nisbet etmektedir. Bu ise diğer fırkalar için zarurî bilgi mertebesine gelmemektedir. Hz. Ali'nin velâyetine inanan Sahâbelerden hadis alan Şia, diğer sahabîlerden de "teberrî" ettiği¹⁶ göre burada farklı iki grubun bilgilerini paylaşması ve ileri sürdükleri deliller üzerinden konunun isbâtı hususunda bir takım problemler bulunmaktadır. Bu problemler yüzünden her iki grubun da ileri sürdükleri naklî deliller ile bilgi sâbit olmamaktadır. Bu ise söz konusu haberlerin terkin ve amel dışı bırakılmasını gerektirmektedir.¹⁷

d. Şiâ'nın nass konusunda delil gösterdiği haberler, âhad haberler olup ümmetin üzerinde icma ettiği haberler ve vakî olduğu ümmetçe kabul edilen tarihî olaylar karşısında iptal edilmiş durumuna düşmektedir. Zira ümmet, Hz. Ebu Bekir'i ve diğer Halifeleri seçmiş, onlara boyun eğmiş, onların otoritesi ve bayrağı altında yaşamıştır. Bunlar arasında Ali, Abbâs, Ammâr, Mikdâd, Ebu Zerr, Zübeyr b. Avvam ve Şia'nın nass iddiasını nisbet ettiği tüm sahabîler de bulunmaktadır. İşte bu husus o kadar açık bir gerçektir ki ne Ehl-i Sünnet'ten, ne de Şia'dan hiç kimse inkâr edemez. Şia bu gerçeği inkâr edemeyince de bu sefer işi takiyye ile açıklama yoluna gidip "Takiyye dinimizdir!"¹⁸ gibi rivâyetlere sarılmıştır. Bu tür rivâyetler de âhad olup istidlâlâ uygun değildir. Ravîlerinin isnad durumu açısından metruk olmasının yanısıra, bu tür hadisler icmaa aykırı âhad haber olduklarından, amel edilmesi caiz de değildir. Haber-i âhad ancak kendisine mun'akız ve hükmünü reddeden bir hadis olmadığında makbul olup kendisiyle amel edilir. Şia'nın rivâyet ettiği bu âhad haberler ise Ehl-i Sünnet'in hadisçileri bir tarafa, nass iddiasını savunan Ravendiyye, Bekriyye gibi fırkalar tarafından da kabul edilmemiştir.¹⁹

e. Şayet bir nass söz konusu ise, bu nassın Hz. Ebu Bekir hakkında oluşması gerekir. Zira Hz. Ebu Bekir'in tayin edildiğini ifâde eden rivâyetler, Şiâ'nın istidlâl ettiği rivâyetlerden daha meşhûr, daha sarîh ve daha kuvvetlidir. O halde daha kuvvetli delil varken, daha zayıf hadislerle istidlâl edilemez. Kaldı ki, Şiâ'nın nass hakkında istidlâl ettiği rivâyetler diğer mezhep mensupları tarafından yapılan hadislere bir çok yönden

¹¹ Bakillânî, *Temhîd*, 125.

¹² Bakillânî, *Temhîd*, 126.

¹³ Bakillânî, *Temhîd*, 126.

¹⁴ Bkz. Veysi Ünverdi (2017). Mu'tezilî Düşüncede Hz. Ali'nin İmâmetininin Meşruiyet Delilleri. I. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Sempozyumu, Mardin.

¹⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 126.

¹⁶ Bakillânî, *Temhîd*, 126-127.

¹⁷ Bakillânî, *Temhîd*, 127.

¹⁸ Şia'nın takiyye inancı hakkında bkz. İbn Bâbeveyh Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali el-Kummî (1978). *Risâletu İ'tikâdâtı'l-İmâmiyye*. Terc. Ethem Ruhi Fiğlalı, Ankara: Ankara Ün. Basımevi, 127-130; Ayettullah Ca'fer es-Sübhanî (1431). *Muhâdarâtun fi'l-İlâhiyyât*, Telhis. Ali er-Rabbânî Gulpeyânî, Kum: Müessesetu İmâm Sadık, 483-489.

¹⁹ Bakillânî, *Temhîd*, 127-129.

muhâlifdir, bu sebeple o tür rivâyetlerin ümmet içerisinde sadece Şiâ kanalıyla gelmesi de mümkün değildir.²⁰

İşte bütün bu deliller nass iddiasını çürütmektedir. Bakillânî bu istidlâl cümlelerinden sonra hüküm cümlesini de şöyle kurmaktadır: “Bu bir kaç cümle, nass iddiasının bâtil oluşu konusunda yeterlidir. Madem ki nas iddiası bâtil olmuştur, o halde seçim (ihtiyâr) şıkkı, reddedilmesi ve inkâr edilmesi mümkün olmayacak şekilde sâbit olmuştur. (وفي بعض هذه الجملة كفاية في إبطال النص وإذا بطل النص، ثبت الإختيار ثبوتاً لا يمكن دفعه وإنكاره).”²¹

Şia'nın nass iddiasını bu şekilde reddeden Bakillânî, onların ileri sürdükleri nakli delilleri de ele almaktadır. Şia bu konuda en çok şu hadisleri²² delil olarak gösterir:

a. “Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır.”²³ Şia'ya göre Rasulullah (s.a.s.) bu hadis ile kendisinden sonra Hz. Ali'nin müslümanların velisi, yani yöneticisi olduğunu, onun diğerlerinden daha çok kendisine yakın olduğunu, bu sebeple mü'minlerin ona itâat etmesinin vacip olduğunu ifâde etmiştir. Daha sonra “Ben müslümanlara kendi nefislerinden daha yakın değil miyim? (أأست أولى بالمؤمنين من أنفسهم؟)”²⁴ buyuran Hz. Peygamber (s.a.s.) Hz. Ali'nin velayetinden bahsetmiştir. Böylece ona itâat etmeyi, onun başkanlığı altında bulunmayı, emir ve talimatlarına uymayı vacip kılmıştır.²⁵

Bakillânî Şiâ'nın bu görüşünü naklettikten sonra şöyle der: “Şiâ'nın bu iddiası karşısında onlara şöyle denir: Sizin zikrettiklerinizden bu sonuç çıkmaz. Zira Rasulullah (s.a.s.)'in “Ali benim mevlâmdır” derken bu ifâde ile kendisinin sahip olduğu her vasfın Ali'ye geçtiğini, Ali'nin de bu sıfatların tümüne sahip olduğunu ifâde etmiş olmamaktadır. Zira “mevlâ” kelimesi Arapça'da bir çok anlama gelmektedir. Bizim ilk etapta anlayacağımız mana ise, ilk anlamıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir başka hadisinde de “Ben sizin peygamberiniz, size Rabbinizden vahiy haberini getiren elçiniz, sizden öncekilere gelen şeriatların neshedici değil miyim?”²⁶ dedikten sonra “Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır!” buyurmuştur. Şiâ'nın hareket metoduna göre hareket edilse, bu durumda Peygamber (s.a.s.) için söz konusu olan nübüvvet, vahiy alma, şeriatleri neshetme gibi Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sahip olduğu diğer vasıflara Hz. Ali'nin de sahip olduğu iddia edilecektir. Halbuki böyle bir durum söz konusu değildir. Ayrıca şayet “mevlâ” kelimesini Rasûlullah (s.a.s.) “yönetici” anlamında kullanmış olsaydı, daha hayattta iken bunun gereğini yerine getirir, Hz. Ali'nin yönetime geçmesinin ön hazırlıklarını yapar, halkın ona itâatini sağlar, “şu şahıs sizin benden sonraki imâmınızdır, benden sonra ona itâat edin, onu emir olarak kabul edin ve ona karşı çıkmayın!” derdi, başa geçme işini vefatından sonraya bırakmazdı. Bu sebeple Şiâ'nın iddia ettiği gibi “mevlâ” kelimesinin, “ehakk” yani “halîfeliğe daha layık” ve “evlâ” yani “imâmet hususunda Rasulullah'a daha yakın” veya “onun velayetine daha layık” anlamında kullanılması doğru değildir.”²⁷

Bakillânî Şiâ'nın “mevlâ” kelimesinin Ehl-i Sünnet tarafından özellikle “yönetici” anlamından uzaklaştırılmaya çalışılmasının sebebine yönelik muhtemel bir itirazına cevap vermek için de söz konusu kelimenin ayetlerde,²⁸ hadislerde ve Arap şiirlerinde²⁹ nasır (yardımcı), amca, mevâlî (dost) ve muhib (ahbab), mekân ve yerleşim yeri, köleyi azad eden kişi, komşu, amca oğlu, akraba, sihriyyet (hısmılık), anlaşmalı (hîlf-muahid), anlamlarında kullanıldığını örnekleriyle vererek onlarla lügavî ve mantikî bir tartışmaya girmektedir. Netice olarak “mevlâ” kelimesinin “itâati vacip yönetici” anlamının Arap lügatinde alışılmış ve kullanılışı meşhûr bir anlam olmadığını belirtmek üzere şöyle demektedir: “Bu lafzın anlamları arasında ‘itâat edilmesi vacip yönetici’ manası geçmemektedir. (وليس من معنى هذه اللفظة أن المولى إمام واجب الطاعة).”³⁰ Hz. Ali'nin Hz. Peygamber yanındaki konumuna bakıldığında, onun o dönemde sahip olduğu dinî ve sosyal statüsü göz önüne alındığında “mevlâ” kelimesinin ihtiva ettiği anlamlardan sadece iki anlama gelmesinin muhtemel olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemel iki anlam da şudur:

²⁰ Bakillânî, *Temhîd*, 127-128.

²¹ Bakillânî, *Temhîd*, 129.

²² Bu hadislerin Şiâ ve Ehl-i sünnet hadis kaynaklarından me'hazları için bkz. Sübhânî, *Muhâderât*, 361-370; el-İmâm Abdu'l-Hüseyn Şerefu'd-Dîn-el-Bişrî, Şeyh Selîm el-Amîlî, *el-Muracâât*, Tahk. Şeyh Hüseyin er-Râzî, 163-175; Ayetullah el-Uzmâ Hüseyin Vâhid Horâsanî (2009). *Usûlu'd-Dîn İle Tanışma*. Terc. Cafer Bendiderya, İstanbul: Bağrı'l-Ulum Yayınları, 121-163.

²³ Bkz. Abdu'l-Hüseyn Ahmed el-Emînî (1998). *Gadir-i Hum (el-Ğadır)*. Telhîs: Ali Asker Horâsânî, Terc. Seyyid Ali Hüseyini-Bahri Akyol, İran: İslâmî Kültür ve İlişkiler Merkezi Yayınları, 31-43.

²⁴ İbn Mâce, Fadlu Ali b.Ebî Talib, 116; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/119.

²⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 129-130.

²⁶ Bu hadisi Trimizî, Nesâsî, İbn Mâce'nin yanısıra Hakim Müstedrek'te (3/118,119); İbn Hibbân, Sahih'inde (15/376), Ahmed b. Habel Müsned'inde (1/118) rivayet etmiştir. Hadis sahihtir.

²⁷ Bakillânî, *Temhîd*, 130.

²⁸ Bkz. Tahrîm, 66/4; Meryem, 19/5; Hadîd, 57/15.

²⁹ Bkz. Bakillânî, *Temhîd*, 121-123, 130-132.

³⁰ Bakillânî, *Temhîd*, 120-125, 131.

a. Ben kimin yardımcısı, koruyucusu, sırdaşı, dostu isem Ali de onun yardımcısı, sırdaşı, dostudur.

b. Ben kimin nezdinde sevilen, sayılan, itibar ve değer sahibi görülen kişi isem, Ali de onun nezdinde saygın, sevimli, muteber kişidir. Başka bir ifâde ile kim beni seviyorsa, bana yönelik muhabbet duyguları taşıyorsa, Ali'yi de sever.³¹

Burada şunu da belirtmekte fayda bulunmaktadır. Her ne kadar "Gadir-i Hum" hadisinin manen mütevâtir seviyesinde olduğu söyleniyorsa da Ehl-i Sünnet'ten bazıları bu hadisin "mevzu" olduğunu ifade etmektedirler. Örneğin Cemal Sofuoğlu Şia'nın sahabe hakkındaki anlayışını değerlendirirken şöyle der: ".. Şiî yazarların bir çok görüşlerini hayalî bir Gadir gününe dayandırdıkları müşahede edilmektedir. Gadir günü onbinlerce müslüman Hz. Peygamber'in Ali b. Ebî Talib'i halife olarak tayin ettiği meşhûr hutbesini dinlediğine göre, Hz. Peygamber'in vefatıyla ortaya çıkan halife seçimi konusundaki tartışmalarda bu hutbeden hiç söz etmemeleri bir kaç sahabî dışında bazı Şiî yazarların diğer sahabilerin hepsini irtidatla ithâm etmelerine sebep olmuştur."³² Sofuoğlu şöyle devam eder: "Şia Gadir-i Hum olayına tarihî ve ilmî açıdan yaklaşıyorlar. Bu rivâyetler ister Şiî, isterse Sünnî kaynaklarda yer alsın, biz bunların uydurma haber olduğu kanaatindeyiz."³³

Ehl-i Sünnet'in "Gadir-i hum" hadisiyle ilgili görüşlerini değerlendiren Molla Musa el-Celâlî de şöyle der: "Bu konudaki cevap, hadisin sıhhati iddiasının reddi ve onun mütevâtir olduğu, dolayısıyla zarûrî ilim gerektirdiği şeklindeki iddianın çok ileri bir iddia olduğu şeklindedir. Nasıl sahih olup zarurî bilgi ihtivâ etsin ki, Buhârî, Müslim ve dengi olan meşhûr muhaddislerin bir çoğu bu hadisi rivâyet etmemişlerdir. İbn Dâvûd es-Sicistânî ve Ebû Hatim er-Râzî gibi diğer bir çok hadis imamı bu hadisi tenkîd etmişlerdir. Ayrıca Hz. Alî Gadir-i Hum gününde Hz. Peygamber'in yanında değil, Yemen'de olduğu için söz konusu hadis, Hz. Ali'nin gaybeti (bulunmaması) gerekçesiyle de reddedilmiştir. Yine hadiste geçen bir çok ifade arasında da ihtilaflar bulunmaktadır."³⁴ Kanaatimizce Gadir-i Hum ile ilgili olarak rivâyet edilen hadislerde sahih lafızlar ile gayr-ı sahih lafızlar bir birine eklenmiş, zaman gittikçe hadis rivâyetleri birleştirilmiş ve hadis gittikçe "mevzu" lafız ve cümleleri de barındıran "müdreç" bir hadis şeklini almıştır.

Şia, "mevlâ" kelimesinin ille de "yönetici" anlamına geldiğini isbât için gayret gösterirken, Ehl-i Sünnet de ille bu anlama gelmediğini isbâta çalışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında her iki grubun lügat ve mantık açısından haklılık derecesi bir birine eşittir. Bu sebeple vaziyeti kurtarmak için dinî nasrlara ihtiyaç duyulmaktadır. İşte Şia bu aşamada "menzilet" hadisini devreye koymakta, "Peki Rasulullah (s.a.s.) madem Hz. Ali'nin imâmetinden bahsetmediyse, neden "Sen, bana olan merteben açısından Harun'un Mûsâ'ya olan mertebesi gibisin." buyurmuştur?" şeklinde başka bir itiraz daha yapmaktadır. Bakillânî bu hadisi de "mevlâ" hadisi gibi değerlendirip buradaki "menzile"nin "imâret" veya "imâmet"ten bahsetmediğini, kardeşlik ve akrabalığı murad ettiğini ifâde etmektedir.³⁵ Şia'nın bu açıklamadan sonra itirazî delil olarak gösterdiği bir başka naklî delil de "Ancak benden sonra peygamber yoktur!" cümlesidir. Onlara göre burada geçen "benden sonra"ifâdesi Rasulullah (s.a.s.)'in kendisinden sonra peygamberlik gelmeyeceği, bu sebeple Hz. Ali'nin peygamber olmayacağı, ancak Peygamber makamına oturup İmâm ve velî (devlet başkanı) olarak geçeceği ifâde edilmektedir.³⁶

Bakillânî Şia'nın bu tezini de reddetmekte ve "benden sonra" kaydının, "benim nübüvvetimden sonra nübüvvet gelmeyecektir." manasına geldiğini, bunun emirlik ve imâmlıkla ilişkisinin bulunmadığını ifâde etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bu sözü şayet emirlik ile ilgili ise, zaten söz konusu ifâde Hz. Ali'nin Tebuk Gazvesinde Medîne'ye makam vekili olarak tayin edilmesi konusunda olup Hz. Ali'nin kadınlar ve çocuklarla beraber kalıp cihada gidememe şikayeti üzerine söylenen bir tesellidir. Onun teselli edilmesi için söylenen bir sözü, kendisinden sonra halife ve imâm olacak şekilde yorumlamak yanlıştır.³⁷

Şia'nın muhtemel itirazlarından biri de şudur: "Siz, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından Medîneye vâlî olarak tayin edildiğini kabul ettiniz. Madem öyle, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından görevden alındığı hususunda herhangi bir rivâyet bulunmamaktadır. O halde onun "velâyeti" ve "imâmeti" devam etmektedir." Bakillânî bu muhtemel itiraza da iki açıdan cevap vermektedir. Birincisi vekâlet ve velâyet veren merci, aslî görevine dönünce yeni bir azil gerekmeden, onun görevine başlaması sebebiyle vekâlet kendiliğinden biter. Hz. Peygamber (s.a.s.) de Tebuk Gazvesinden döndüğünde, Hz. Ali'nin vekâleti bitmiş oldu. İkincisi de Hz.

³¹ Bakillânî, *Temhîd*, 126, 131-133.

³² Cemal Sofuoğlu (1994). Şiî İmâmîyye'nin Hadis Anlayışı. *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu*, İstanbul: İsav Yayınları, 113-114.

³³ Sofuoğlu, a.g.m., 134.

³⁴ Molla Mûsâ el-Celâlî (2009). *el-Envâru's-Sâtu fi'l-Ecvibeti ani'l-İ'tirâzati'l-Vârideti Alâ'l-Hulefâi'l-Erbaa*. İstanbul: Sembol Yayınları, 98.

³⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 126-128.

³⁶ Bkz. Sübhânî, *Muhâderât*, 364; Horasânî, Vâhid, a.g.e., 132-145.

³⁷ Bakillânî, *Temhîd*, 133-134.

Peygamber (s.a.s.) Hz. Ali'nin haricinde bir çok sahabiyi de görevlendirmiştir. Örneğin Hz. Ebu Bekir'i Hicri 9. senede hac işlerinden sorumlu olarak görevlendirdi, Hz. Ömer'i Kureyş kabilesinin zekatını toplamakla, Zeyd b. Harise ve Üsâme b. Zeyd'i vefâtına yakın zamanda ordu kumandanlığına, Amr b. As ve Ebu Ubeyde b. El-Cerrâh'ı Gazvetu Zat-ı Selâsil'de, Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak, Halid b. Velid'i, Ebu Mûsâ el-Eş'arî'yi, Amr b. Hazm'ı ve daha bir çok sahabiyi değişik vesilelerle görevlendirdi. Tüm bu görevlendirmeler hakkında da Hz. Peygamber tarafından herhangi bir görevden alma, azil ve iş bitirme lafzı irâd edildiğine dair rivâyet ve bilgi bulunmamaktadır. Zaten böyle bir şey de gerekmez. Şayet Şia'nın dediği gibi bir defa görevlendirdikten sonra, ikinci bir emirle görevden alınmayan yetkiler devam etmiş olsaydı, bu durumda yukarıda adı geçen sahabilerin de görev ve yetkilerinin devam etmesi gerekecekti. Hz. Peygamber'in yaptığı görevlendirmeyi artık kimsenin kaldırmaya da gücü ve yetkisi yetmeyecekti.³⁸

Bakillânî Şia'dan gelecek bir diğer itirazı da şöyle özetler: "Peki siz, Hz. Peygamber'in şu hadisine ne dersiniz: "Sen benim kardeşimsin, ailemdeki halîfemsin, borçlarımın ödeyicisisin ve vaadlerimin icracısısın (انت اخی وخليفتي في أهلي وماضى ديني ومنجز عتي)" Bakillânî'ye göre Şia'nın rivâyet ettiği bu hadiste de imâmetten bahsedilmemektedir. Burada imâmet ile ilgili ne bir ahit, ne de bir nass mahiyeti bulunmaktadır. Şayet bu hadis sâbit olan bir hadis ise, sâbit olması durumunda bile Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali'ye yönelik bir tazim, fazileti hakkında bir ilan ve kendisine olan yakınlığının itirafından başka bir şeyi ifâde etmemektedir. Bu hadisin tek anlamı, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber ile aynı aileden olması sebebiyle kızı Hz. Fatıma, torunları ve diğer aile bireyleri arasında Hz. Peygamber'in yerine onlara bakacak şahıs, onun borçlarını ödeyecek ve emânetlerini iade edecek bir aile bireyi olmasının ifâdesidir.³⁹ Bakillânî'nin bu ifâdesinden anladığımıza göre hadisteki "وماضى ديني" ibaresine "mâdî dîni" yani dinimin uygulayıcısı değil, "mâdî deynî" yani borcumun ödeyicisi anlamı verilmiş olmaktadır.⁴⁰ Ehl-i Sünnet kaynaklarında benzer, ancak biraz farklı lafızlarla rivâyet ettiği söz konusu hadisin "En yakın akrabalarını uyar!"⁴¹ âyeti inerken Hz. Peygamber'in akrabalarını toplayıp onlardan destek istemesi ve "Sizden kim ailem içerisinde bana halîfe olacak?" sözüne sadece Hz. Ali'nin "Ben!" diye cevap vermesi üzerine irad edildiği belirtilmektedir.⁴²

Bakillânî söz konusu hadis sıhhat derecesi hakkında "şayet sâbit idiyse (لو ثبت)" ifâdesini kullanıp bu hadisten hareket ederek nass iddiasında bulunmanın yanlış olduğunu ifâde ettikten sonra "şayet bir nass durumu söz konusu olsaydı, bunun Hz. Ebu Bekir ve Ömer hakkında olmasını kabul etmek gerekecekti." demektedir.⁴³ Bu ifâdeden sonra Hz. Ebu Bekir hakkında kendisinden önce ve sonar yaşayan Ahmed b. Hanbel, İbn Mendeh ve Beyhakî gibi Ehl-i hadis metodunu kullanan alimlerin eserlerinde⁴⁴ ve İmam Cüveynî, İmam Gazzâlî, Seyfettin Amedî, Abdülkâhir Bağdâdî, Adudu'd-Dîn el-İcî, Şehristânî, Fahrettin Râzî, Mâverdî, Cürcânî ve Teftâzânî⁴⁵ gibi kelâm alimlerinin kitaplarında aynı maksatla zikredilen bir çok hadisi nakleden Bakillânî, aynı zamanda Hz. Ali'nin kendisinden önceki üç halîfeye bey'at etmesini, onlara itâat etmesini, onların yönetimi altında cihad etmesini, onların uygulamalarına karşı muhâlefet etmemesini, bir vatandaş olarak onlarla birlikte barış ve uyum içinde yaşamasını da delil göstermekte ve tüm bu hususların aslında Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osmân'ın halîfeliğinin kabulü anlamına geldiğini açıklamaya çalışmaktadır. Ayrıca Hz. Ali'nin bu tavrının içten gelmeyen tavır olması durumunda ona takiyye, korku ve çekingenlik nisbet etmek olduğunu, bunun da Hz. Ali hakkında mümkün olmadığını ifâde etmektedir.⁴⁶

Bakillânî, Şia'nın "Nass nazariyyesini" aklî ve naklî delillerle reddettikten sonra Ehl-i Sünnet'in ihtiyar nazariyyesini açıklamış olmaktadır. Ancak burada dikkati çeken ince bir ayrıntı göze çarpmaktadır: Sanki saf ve katıksız bir ihtiyar görüşünü değil de Ehl-i Sünnet'e özgü "başka bir nass nazariyyesini" isbât etmeye çalıştığı imajını veriyor görünmektedir. Her ne kadar "mezhebinin müdafaa etme duygusu"nun kuvvetli oluşu sebebiyle Şia hakkında eleştirdiği nas ve tayin teorisinin bir başka versiyonunu savunmaya başladığı

³⁸ Bakillânî, *Temhîd*, 134-135.

³⁹ Bakillânî, *Temhîd*, 135-136.

⁴⁰ Söz konusu hadisin "Sen benim kardeşimsin!" bölümü ile "Sen benim ailemde halîfemsin" kısımları Ehl-i sünnet hadis kaynaklarında da geçmektedir. İbn Hanbel söz konusu hadisin diğer kısmını da (على يقضى عني ديني وينجز مواعيدي) şeklinde rivâyet etmiştir. Hadiste geçen "kardeşimsin!" ifâdesi sadece Hz. Ali hakkında değil, Hz. Ebu Bekir hakkında da Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından kullanılmıştır. Hadisin her bir parçası Ehl-i sünnet kaynaklarında farklı farklı rivayetlerde ve farklı vesilelerle kayıt altına alınmış olmakla birlikte yaptığımız hadis taramalarında yukarıda zikredilen şekliyle tüm parçalarının bitişik olduğu bir rivâyet olarak aynı ibarelere rastlayamadık. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/111; Fazailu's-Sahâbe, 2/601.

⁴¹ Şu'ârâ, 26/214.

⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/111; Fazailu's-Sahâbe, 2/601.

⁴³ Bakillânî, *Temhîd*, 131.

⁴⁴ Bkz. Mehmet Salih Gecit (2014). *Ehl-i Sünnet Siyasal Düşüncesinin Oluşumu*. İzmir: Tibyan Yayınları.

⁴⁵ Bu âlimlerin hilâfet ve imamât görüşleri hakkında bkz. Veysi Ünverdi (2018). *Eş'arî Kelamında İmâmet Nazariyesi*: Cüveynî Örneği. *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, C. 29, s. 39-66.

⁴⁶ Bakillânî, *Temhîd*, 136-137.

gibi bir görüntü vermiş oluyorsa da, Bakıllânî'nin bu tavrı, aslında nas ve tayin görüşünde ısrar eden Şia'ya şayet veyahut farz-ı muhal böyle bir durum söz konusu ise, o halde bu nas ve tayinin Hz. Ebu Bekir ve diğer raşid halifeler hakkında da ileri sürülme imkanının olduğuna işaret etme gayreti olduğu söylenebilir. Zira buraya kadar kullandığı delillerin sonuç ve karar cümlesi olarak "Nassın fasit oluşunda, savunduğumuz ihtiyârın subûtuna dair delil bulunmaktadır. (وفى فساد النص دليل ثبوت الإختيار الذى نذهب اليه)"⁴⁷ demesi, onun prensipte nas ve tayin iddiasını kabul etmediğini, ancak polemik ve tartışmaya girdiği Şia karşısında münazara ilminin gerekli kıldığı bazı metotları ileri sürerek onları kendi argümanlarıyla susturmayı hedeflediğini ortaya koymaktadır.

Buraya kadar ele aldıklarımızdan anlaşıldığı gibi Bakıllânî siyâsî görüşlerini ele alırken konuyu ilk olarak "nass" ve "ihtiyâr" nazariyyeleri açısından işlemeye başlamakta, nassın iptal edilmesi ve ihtiyâr (seçim)'in isbât edilmesi amacıyla tam on altı sayfa boyunca Şia'nın iddialarını ve aklî ve naklî istidlal yöntemlerini reddetmeye çalışmaktadır. Bu sayfaların sonunda kullandığı hüküm cümlesini zaten konuyu işlemeye başlarken hem "başlık cümlesi", hem de "takdim cümlesi" olarak söylemişti. Bakıllânî'nin bu tavrında yaşadığı dönemin siyâsî yapısını ele veren iki önemli gerçeği açık bir şekilde görmekteyiz. Birincisi, o dönemde Şia ile Ehl-i Sünnet arasında mezhep müdafaası ve karşı mezhebe taarruzun ileri boyutlara vardığı görülmektedir. İkinci olarak da daha önceki selef metodunun artık aşıldığı ve kelâmcıların, hadisçi usûlü ile değil, kısmen Mu'tezile'nin, kısmen de filozofların etkisini kabullenerek aklî istidlal metotlarına fiilî olarak ağırlık verdikleri görülmektedir. İşte bu tavır ve metod değişikliği kelâmcıların siyâsî görüşleri üzerinde de etkili olmuş, var olan rivayetlere bağlı kalmak suretiyle siyâsî görüş tesbit etme çabası yerine, siyâsetle ilgili bir çok konunun daha sistematik ve teorik bir düzeyde ele alınmaya başlandığı, bunun neticesinde de ümmetin siyâsî problemleri ile ilgili olarak yeni yeni fikirlerin tesbit edilip geliştirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.

2.2.2. Seçim'in İsbatı ve Seçim İle ilgili Konular: Yukarıda Şia ile nazarı ve mantıkî polemige girerek nass teorisini çürütüp seçim teorisini isbât eden Bakıllânî, eski selef kelâmcılarınun ele aldığı siyâsî konulara ilaveten onların eserlerinde nüve halinde bulunup açık bir şekilde tartışmaya açılmamış bir çok konuyu da gündeme getirmektedir. Bu konuları aşağıda bir kaç madde halinde özetle ele alacağız.

a. Seçim'in Şekli: İmâmın nass ile başa geçmesi görüşü çürütüldükten sonra geriye imâmın seçim ile işbaşına gelmesi görüşü kaldı. Bunun yolu da şudur: Müslümanlar arasında imâmet sıfatına sahip olan, yani devlet başkanı olma şartlarını haiz ehl-i hall ve'l-akd adı verilen onların efdal ve eşraf kesimi (إنما يصير الإمام إماماً يعقد من يعقد له الإمامة من أفاضل المسلمين الذين هم من أهل الحل والعقد) ve bu iş konusunda kendisine güvenilen uzmanlar (mü'teminün) toplanıp devlet başkanını seçerler.⁴⁸

b. İmâmetin kendisi ile mün'akid olduğu sayı: İmâm, ehl-i hal ve'l-akd heyetinden bir kişi tarafından imâmet şartlarının tamamlanması şartıyla seçilebilir. Bunun delili de şeriatte belli vasıflara sahip bir kişinin imâm seçemeyeceğine dair herhangi engelleyici bir delilin olmamasıdır. Madem böyle bir engel yok, o halde müslümanların efdal ve eşrafından olup onların rızasını alan birisi de onların adına imâmı seçebilir.⁴⁹

Burada bir itiraz vaki olabilir: Acaba her asırda ve her yerde imâmın seçiminde bütün insanların seçim işinde hazır olması ve rey kullanması gerekmez mi? Yada her bölgenin ve her zamanın bütün fazılları (eşraf kesiminin) seçimde bulunması gerekmez mi? Bakıllânî buna şu cevabı verir: "İhtiyar ehli olan tüm alimler, bu iddianın batıl olduğu hakkında icma etmişlerdir. Zaten biz, Allah'ı Teâlâ'nın bizlere imâmet akdini gerçekleştirmemizi ve imâm seçimi yapıp akid tamamlandığında ona itâat etmemizi farz kıldığını biliyoruz. Ayrıca bütün bölgelerde bulunan ve ehl-i hal ve'l-akde mensup tüm fazıl şahsiyyetlerin hepsinin tek bir mecliste toplanmasının, hepsinin tek bir adam üzerinde icma edip ona bey'at etmesinin çok zor ve imkansız (متعذر وممتنع) olduğunu da biliyoruz. Allahu Teâlâ bizlere muhali yapmayı da emretmemiştir. Ayrıca Hz. Ebu Bekir'in seçiminde diğer bölge ve vilayetlerden seçici kişi ve kurulların gelmediğini, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer'i tavsiye ettiğini, Hz. Ömer'in seçim işini bu işe layık bir çok kişi varken sadece altı kişilik bir kurula bıraktığını biliyoruz. Tüm bu şekillerde imâmet akdi vaki olmuş, ümmet bu imâmlar üzerinde ittifak etmiş, onlara itâat etmiştir. Bu da imâmın, şartları haiz bir veya bir kaç kişi tarafından seçilebileceğini göstermektedir."⁵⁰

c. İmâm Seçiminde Seçici Kurul Haricinde Şahidlik Yapacak Bir Kurulun Gerekliliği: İmâm seçildiğinde müslümanlardan bir topluluğun da o esnada hazır bulunması gerekip gerekmediğine dair

⁴⁷ Bakıllânî, *Temhîd*, 125.

⁴⁸ Bakıllânî, *Temhîd*, 136-137.

⁴⁹ Bakıllânî, *Temhîd*, 139.

⁵⁰ Bakıllânî, *Temhîd*, 139.

soruya "evet, gerekir!" diye cevap Bakillânî, şu görüşleri savunmaktadır: Ancak bu şahitlik yapacak topluluğun sayısı için bir sınır bulunmamaktadır. Bu şahitlik kurulunun gerekliliği de seçici kurulun gizli görüşmelerde aldıkları karar ile halk nezdinde açıkladıkları karar hakkında bir tartışma yaşandığı takdirde seçim esnasında hazır bulunan kişi veya kişiler devreye girecek ve krizi çözeceklerdir. Nitekim Hz. Ömer de seçtiği şûrâ heyetinin yanısıra oğlu Abdullah b. Ömer'i de kurulun çalışmalarını gözetlemekle görevlendirmişti. Aksi takdirde heyet üyeleri arasında bir tartışma çıktığında toplum arasında fitne ve fesat (الهرج والفساد) çıkacaktır.⁵¹

d. Ümmetin İmâmı Görevden Alma Yetkisi: Ümmetin imâmet akdini bozmayı gerektirecek herhangi bir olay ve suç unsuru oluşmadan imâmı görevden alma yetkisi var mıdır? Bakillânî'ye göre bu durumda akid gerçekleşmiş olur ve ümmet imâmet akdini feshedemez. "Ümmetin akdi yapmaya yetkisi var da bozmaya neden yetkisi yoktur?" şeklindeki soruya ise Bakillânî şu cevabı verir: "Bunun şeriatte delilleri ve örnekleri çoktur: Veli, nikah akdini yapma yetkisine sahiptir, ama boşama yetkisi yoktur. Malını başkasına satma yetkisi olan satıcı, malını sattıktan, akid gerçekleştikten sonra akdi bozamaz. Kişi oruç tutmak üzere niyet getirdikten ve belli bir süre geçtikten sonra orucunu bozamaz. Köleyi azad ettikten sonra kişi bu akdi bozamaz. İşte bu ve benzeri bir çok örnek, ümmetin imâmet akdini gerçekleştirdikten sonra sebepsiz yere akdini bozma yetkisinin olmadığını göstermektedir."⁵²

e. Ehl-i Hal ve'l-Akd Üyesinin Kendi Şahsını Seçme Yetkisi Var mı?: Bakillânî ümmete İmâm seçmekle görevli ehl-i hal ve'l-akd üyelerinin kendi kendisini seçme yetkilerinin olmadığını belirtmektedir. Bu konuda da yukarıdaki gibi İslâm hukukundan bir kaç örnek göstermektedir. Örneğin kişi kölesini azad edebilir, ama kendi kendisini azad edemez. Velisi olduğu kızı başkasıyla evlendirebilir ama kendisi ile evlendiremez.⁵³

f. İmâmların Sayısı Konusu (Birden Fazla İmâm Mümkün mü?): Bakillânî burada birden fazla bölgelerde birden fazla Ehl-i hal ve'l-akd kurulunun toplanıp kendilerine çok sayıda imâm (devlet başkanı) seçme yetkisinin olup olmadığı sorusunu da ele almaktadır. Öncelikle böyle bir işin kabul edilemez olduğunu belirten Bakillânî, farz-ı muhal böyle bir durum söz konusu olduğu takdirde hangisinin imâmetinin mün'akid olup hangilerinin olmadığı konusunu işlemektedir. Ona göre, bu durumda akidler gözden geçirilir, seçenler ve seçilenlerin vasıfları ve seçme şekilleri gözden geçirilir, onlar arasında şartları tutan ve ilk seçilen kim ise, onun hakkında imâmlık kararı alınır, diğerlerine de imâmlık işini bırakmaları bildirilir. Şayet bunu yaparlarsa siyâsî kriz aşılmış olur. Aksi takdirde onlar makamı işgal eden isyânkârlar oldukları için öldürülür. Şayet hangisinin ilk defa seçildiği tesbit edilemezse ve onlardan her birisi kendisinin ilk defa seçildiğini iddia ediyorsa, bu durumda da hepsinin akdi geçersiz sayılır, ya onlardan birisi yeniden seçilir, veya başka biri seçilir. Bu seçileni kabul etmedikleri takdirde de insanlar (halk) onların hepsine karşı savaşacaklardır. Şayet halk onları dize getirip seçtikleri imâma itâat etmelerini sağladılarsa, bu durumda iş bitmiş olur. Yok eğer halk bu savaş neticesinde onlara mağlup düştüyse, bu durumda da onlar mağlubiyet ve fitne içinde olduklarından imâm seçim işini terketme hususunda ma'zûrdurlar (فإن تمكنوا، وإلا) ⁵⁴.

Bakillânî bu karışık işte toplum içindeki kargaşa ve karmaşa ortamının giderilmesi ve tek elden yönetimin sağlanması için savaşı kazanan halkın birden fazla imâmlık iddia edenler içerisinden birini veya veya onlardan başka birisini başa geçirip diğerlerine boyun eğdirmesi durumunda, onun akdinin de geçerli olacağını ifade etmektedir. Böylece bu halkın, harp metodunu kullanarak başa geçirdiği imâm adayı meşru imâm olarak kabul edilecek, diğerleri de ona boyun eğeceklerdir. ⁵⁵

Bu konuda diğer bir ihtimal daha vardır. O da yapılan inceleme ve değerlendirme neticesinde birden fazla imâmın hepsinin aynı anda seçildiği tesbit edildiği takdirde, bu durumda hepsinin de akdi bozulmuş olur. İmâm seçme işi yeniden başlatılarak usûlüne uygun bir şekilde onlardan birisi veya başka birisi seçilir. Şeriatte bunun da örnekleri vardır: Evlendirilecek bir kadının birden fazla velisi aynı anda onu evlendirdiği takdirde, bu akid bozulmuş olur ve yeni bir akid gerekir. İşte İmâm (devlet başkanı) hususundaki hüküm de buna benzer. (وكذلك القول في الإمامة) ⁵⁶

f. Farklı Mezhepler Açısından İmâmın Durumu: Ümmetin görüşleri farklı, anlayışları birbirine zıt bir takım mezhep ve fırkalara ayrılması, birliğinin bozulması ve her bir fırkanın kendisinin hak olduğu,

⁵¹ Bakillânî, *Temhîd*, 139.

⁵² Bakillânî, *Temhîd*, 137.

⁵³ Bakillânî, *Temhîd*, 137.

⁵⁴ Bakillânî, *Temhîd*, 139.

⁵⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 139.

⁵⁶ Bakillânî, *Temhîd*, 139.

imâmın kendisinden seçilmesi gerektiğini iddia etmesi durumunda imâm nasıl seçilecek ve kimden olacak? Bakillânî bu sorunu da ele almakta ve şu görüşleri savunmaktadır: Burada iki durum söz konusudur:

Birincisi: İhtilafa düşülen konular küfre götürücü, İslâm'dan çıkarıcı değilse, bu tür ihtilâflar İmâmın seçimini fazla etkilemez. Buna göre hangi mezhep ve fırkadan olursa olsun, kim önceden seçilip hakkında imâmet akdi gerçekleştiyse o müslümanların İmâmıdır. Bu durumda ona bey'at etmek gerekir, ona itâat etmek vacip olur ve ona isyân eden bağı olup isyân edene karşı savaş açmak vacip olur.⁵⁷

İkincisi: Şayet ihtilâfa düşülen şey küfür, fiske ve dalâlet gerektiren bir şey ise, bu durumda imâmet hakkı hangi mezhep veya grup ehl-i hak ise onun seçtiği İmâm hakkında imâmet akdi mün'akid olur, diğerlerinin akdi geçersiz olur.⁵⁸

Bakillânî bu hususu beyân ettikten sonra işi Ehl-i Sünnet ile diğer fırkalar açısından değerlendirmekte ve şöyle demektedir: "Deliller imâmet konusunda hak sahibi olan fırkanın arkadaşlarımızın (Ehl-i Sünnet'in) sahip olduğu anlayış olduğunu, bizim dışımızdakilerin mensup olduğu Mu'tezile, Neccariyye gibi ümmete müntesip olan diğer fırkaların hak üzere olmadığını göstermektedir. Şayet bunlar üzerinde söz sahibi olup imâmeti kendi mezhebimizden seçme imkanı bulursak, onları imâmet akdini gerçekleştirdiğimiz şahsa itâat etmeye zorlarız/çekeriz. (حملناهم على الإنقياد لمن نعتقد له) Yok eğer onlar bize galip gelir de kendilerinden birini imâm olarak seçip bizleri ona itâat etmeye muvâfık olurlarsa, bu durumda bize göre herhangi bir imâmet akdi sâbit olmuş değildir ve ona itâat etmemiz de vacip değildir. Böylesi bir durumda biz, "dâru'l-kahr ve'l-galebe/kahr ve galebe diyar"ında yaşamış oluruz. (فإن دفعونا عنه وعقدوا لبعده موافقيهم فليس) (له إمامة ثابتة ولا طاعة واجبة وكنا نحن في دار قهر وغلبة) Şayet diğer fırkalar birbirleriyle boğuşur ve hiç biri diğerinin imâm seçimine fırsat vermezse bu durum ise bir fitne durumu olur ki, bu durumda imâmet akdini terketme konusunda mazeret hali meydana gelir. Şayet hak ehli olan müslümanlar kendilerinden bir grup oluşturma imkanı bulur da savaş açar, bayraklarını diker ve kendilerinden birisi için imâmet akdi gerçekleştirirlerse, asıl imâm o olur, ehl-i dalâl olan diğer grupların ilan ettikleri şahıs imâm sayılmaz.⁵⁹

Bakillânî burada ilginç ve oldukça anlamlı bir mukâyeseye giderek ümmet içerisindeki dalalet ehli olarak gördüğü diğer fırkaların devlet başkanlığını eline geçirmesi ve Ehl-i Sünnet'e boyun eğdirmesi durumunu Yahudî ve Hıristiyanların devleti ele geçirmesi ve Hz. Peygamber'in Mekke döneminde Müşriklerin Mekke'yi ele geçirmesi durumuyla aynı hükme tabi tutmaktadır. Bu konudaki sözü şöyledir: "Hak ehli olan müslümanların böyle bir muvaffakiyetten aciz olup imâmı seçme imkanından engellenmiş olması durumu, Yahudîler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar gibi farklı din mensuplarının bir ülkede bir biriyle mücâdele edip müslümanlar dışındaki diğer din gruplarından birinin galip gelerek kendi reisini seçip ümmete dayatması ve ümmetin mağlup ve makhur durumda olması, dolayısıyla kendi imâmını seçememesi durumundan daha büyük bir hal olmadığı gibi, Hz. Peygamber'in ve sahabîlerin Hicretten ve Fetih'ten önce Mekke'de böyle bir akid gerçekleştirememesi konusunda mazur olmasından daha ilginç bir durum değildir. İşte Ümmetin hak grubunun mağlup olup, dalâlet sahibi fırkalarının egemen olduğu bir durumda imâmet akdinin hükmü budur!"⁶⁰ Bakillânî'nin bu görüşünde dönemin siyâsî kaos ortamının ve fırkalar arası egemenlik mücâdelelerinin etkisini, bu etkinin alim-cahil, yönetici ve yönetilenleri çepeçevre kuşattığını, ayrıca bid'at ve dalalet fırkalarının müslümanları Yahudî ve Hıristiyan yönetimi onların yönetimine tercih etmeye vardırarak kadar bezdirdiğini, çok net bir şekilde görme imkanını yakalamaktayız.

2.2.3. Akdi Bağlayıcı olan İmâmın Vasıfları Konusu: İmâmetin in'ikad durumları ve ümmetin başına geçecek İmâmın sayısı ile mezhebi konusu açığa çıktıktan sonra Bakillânî imâmet şartlarını ve imâmın taşınması gereken nitelikleri de tesbit etmektedir. Ona göre kendisine bey'at edilebilecek ve hakkında imâmet akdi geçerli olacak imâm şu vasıfları taşımalıdır:⁶¹

a. Kureyşî olmak: İmâm, Kureyşe tabi olan Mevâlî'den değil asıl bir Kureyşî olmalıdır.⁶² Bakillânî bu şartın delili olarak Hz. Peygamber'den rivâyet edilen ve imâmetin Kureyş'ten olduğunu ifâde eden hadisleri delil göstermektedir.⁶³ Ona göre bu tür hadisler birçok farklı lafızlarla rivâyet edilmiş olsa da hepsinin ifâde ettiği gerçek, halîfeliğin Kureyş'ten olması gerektiğidir. Bu sebeple tüm hadisler bir arada değerlendirildiğinde bunların manen mütevâtir olduğu anlaşılır. Ayrıca Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in Sakife

⁵⁷ Bakillânî, *Temhîd*, 141.

⁵⁸ Bakillânî, *Temhîd*, 141.

⁵⁹ Bakillânî, *Temhîd*, 141.

⁶⁰ Bakillânî, *Temhîd*, 141. Bakillânî'nin bu görüşünden hareketle günümüzde gayr-ı müslim memleketlerde seçime katılıp Müslüman olmayan adaylardan birini seçmek zorunda kalan, seçime katılmadığı takdirde birçok maddi ve manevi hakdan mahrum kalmak durumunda olan gurbetçilerin birçok siyâsî sorunu çözümlenebilir.

⁶¹ Bakillânî, *Temhîd*, 141.

⁶² Bakillânî, *Temhîd*, 142.

⁶³ Bkz. Hatipoğlu (2005). *Hilâfetin Kureyşliliği (İslâm'da İlk Siyâsî Kaomiyetçilik)*. Ankara: Kitâbiyat Yayınları, 53-87, 89-116.

Çardağında bu konuyu gündeme getirdikten sonra ilgili tarafların hilâfet talebinden vazgeçmiş olması, imâmet yerine “vizâret” talebinde bulunması, Ensar ve Muhacirler arasında bulunan diğer grupların veya kabilelerin imâmet talebinde bulunmamış olması⁶⁴ da ilk dönem müslümanlarının bu şartı kabul etmiş olduklarını göstermektedir. Şayet böyle bir şart olmasa idi, insanın içinde bulunan riyâset meyli yüzünden birçok kişi ve kabilenin bu hakkı talep etmiş olacağı, bu sebeple İslâm toplumunda daha büyük parçalanmaların ve mücadelelerin tarihte görülmüş olması gerektiği de bu konunun delilleri arasındadır.⁶⁵

b. İlim sahibi olmak: İmâm, müslümanlar arasında “kâdî/hakim” olabilecek kadar ilim sahibi olmalıdır. Bunun delili de şudur: İster nass, isterse de ihtiyâr fikrini savunan ümmetin tüm kesimleri imâm olacak şahsın ilim sahibi olması gerektiği hususunda icma etmişlerdir. Bir diğer delil de şudur ki, imâm olacak şahıs, vâlilerin ve hakimlerin verdikleri hükümleri denetleyecek, gerektiğinde onların verdiği bazı kararları bozacak, değiştirecek ve düzelterektedir. Bütün bunlar da ancak ilim ile mümkündür. Yine ümmet imâmın kendisinin de kazâ ve idârî işleri direkt olarak yürütme yetkisine sahip olduğu, bazı konularda kendisinin hüküm ve karar verebileceği, bazı idârî karar ve işlemleri kendisinin bizzat yapabileceği konusunda icma etmişlerdir. Bu işlemler de imâmın ilim sahibi olması gerektiğini isbât etmektedir.⁶⁶

c. Basîret ve tecrübe sahibi olmak: Savaş yönetimi, askerî idâre, şehir ve kaleleri koruma, ümmeti muhafaza etme, ümmete zulmedenlerden intikâm alma, haklının hakkını haksızdan alabilme ve ümmetin maslahatlarını koruma konusunda basîret ve tecrübe sahibi olmalıdır. Bunun delili de şudur: Şayet İmâm bu konularda belirtildiği gibi cesaret ve tecrübe sahibi olmazsa, bu durumda ümmetin bir çok hakları heder olur, İslâm toplumu arasında dağılma süreci başlar, kuvvetleri sarsılır, bunun neticesinde düşman güçlerinin müdâhele etme isteği doğar, böylece imâmın seçilme sebebi olan icraatlar yerine getirilmemiş olur.⁶⁷

d. Cesur ve gırışken olmak: Hadleri uygulama, ceza verme konusunda cesûr olmalı, nefis ve ruh yapısı bakımından kuvvetli olmalı, rıfk ve yumuşaklığına mağlup olmamalıdır. Bunun delili de şudur: Şayet imâm belirtilen bu vasfa sahip olmazsa, ikâme etmek için atandığı hadleri uygulama, haklının hakkını haksızdan alma, ümmetin haklarını koruma gibi kendisi amacıyla atandığı icraatlar durur, toplumda bozulma başlar.⁶⁸

e. İmâmet şartlarını taşıyanlar arasında efdal (en üstün) olmalıdır: Efdal olanın imâm olmasına mani bir durum söz konusu olduğunda mefdûlün imâmeti de geçerlidir.⁶⁹ Bakillânî'nin en fazla tartışmaya açtığı ve hakkında hem akli hem de nakli delil saydığı şart bu şarttır. Bu derece değer verip üstünde durmasının sebebi, konunun hem Ehl-i sünnet ile Şia, hem de Şia'nın İmâmiyye, Zeydiyye ve diğer fırkaları arasında tartışmalı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu konuyu “Efdal ve Mefdûl Sorunu (مشكلة الأفضل والفضل)” adıyla ayrı bir başlık altında ele alan Bakillânî bu konuda özetle şu görüşleri savunmaktadır: Efdalin iş başına gelmesine engel olacak bir durumun bulunmaması halinde en üstün (efdal)'in imâm olarak seçilmesi gerektiğine dair delil Hz. Peygamber (s.a.s.)'den rivayet edilen ve birbirini destekleyen haberlerdir. “Bir kavme, en üstünü kimse o imâmlık yapar (يَوْمَ الْقَوْمِ أَفْضَلُهُمْ)”, “İmâmlarınız sizlerin şefaatkârlarıdır. O halde şefaatkârlarınıza iyi bakınız. (أَنْتُمْ تَشْفَعُونَ فَاَنْظُرُوا مِنْ تَسْتَشْفَعُونَ)”, “Her kimki müslümanlardan bir grubun huzuruna girer de onlar içinde kendisinden daha efdal (üstün) birisinin orada olduğunu gördüğü halde ona takaddum ederse, muhakkak ki Allah'a, Resûlü'ne ve müslümanlara ihânet etmiştir! (مَنْ تَقَدَّمَ عَلَى قَوْمٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ بِرَى أَنْ فِيهِمْ مَنْ هُوَ أَفْضَلُ مِنْهُ فَقَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُسْلِمِينَ)”. İşte bu ve bu manayı ihtiva eden hadisler lafızları farklı da olsa manen tevâtür derecesine varan hadis hükmündedir.⁷⁰

Bakillânî efdal varken ve onun seçimi mümkün iken mefdûla gidilmeyeceğine dair zikrettiği bu görüşün akli delili olarak da şunları saymaktadır:

1. Müslümanların hepsi imâmlık türleri arasında en büyük ve önemli olanın devlet başkanlığı (imâmet-i kübra) olduğu hakkında icma etmişlerdir. Namazda bile en efdalin takaddumu gerekirken, imâmet-i uzmâ hususunda efdalin öne geçmesi kıyas-ı evlâ açısından daha gereklidir.

2. İlk halife ve diğerlerinin seçiminde müslümanlar en üstün olan şahsı seçmeye gayret göstermişler, bu konuda tartışmalara girmişler, neticede toplumun efdal gördüğü şahısları imâmete getirmişlerdir. Ümmetin icma bu konuda da cereyan etmiştir.

⁶⁴ Bkz.. el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail (2009). *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*. Tahk. Ahmed Câd, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 8-11; İbn Kuteybe ed-Dineverî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Müslim (2006). *el-İmâme ve's-Siyâse*. Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 8-15.

⁶⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 142-143.

⁶⁶ Bakillânî, *Temhîd*, 143.

⁶⁷ Bakillânî, *Temhîd*, 143.

⁶⁸ Bakillânî, *Temhîd*, 143-144.

⁶⁹ Bakillânî, *Temhîd*, 143-144.

⁷⁰ Bakillânî, *Temhîd*, 144-145.

3. Bakillânî bu delilleri saydıktan sonra, ümmetin birliği ve beraberliği, hadlerin uygulanışı, ümmetin saflarının dağılma korkusunun yaşandığı, fitne ve fesadın topluma sirayet etme çekincesinin olduğu ve imâmın kendisi sebebiyle seçildiği görevlerde aksamaların olacağı, hak ve hukukta ihlallerin yaşanması, müslümanlar arasında kılıç kullanma ve kargaşaya düşme ihtimali gibi bazı arızî engeller sebebiyle efdal varken mefdûlün da imâmetinin caiz olduğu ve hakkında yapılan akdin geçerli olduğunu da bildirmektedir. Zira zikredilen durumlar sebebiyle bir özür meydana gelmiştir ve bu ma'zeret efdal olandan vazgeçip mefdûlü seçebilme imkanını doğurmuştur. (صار ذلك عذرا واضحا في العدول عن الفاضل الى المفضول) Buna dair zikrettiği delil de Hz. Ömer'in altı kişilik Şûrâ'sında imâm adayı olarak gösterilen şahıslardan efdal olanların yanısıra mefdûl olanların da bulunduğu, şayet onlardan efdal olan değil de mefdûl olan birisi seçilseydi ümmetin ona da bey'at etmiş olacağı hususunu göstermektedir.⁷¹

2.2.4. Şia ve Diğer Fırkaların Aradığı Ziyade Şartlara Bakışı: Bakillânî imâmın sahip olması gereken vasıflardan sonra diğer fırkalar tarafından ileri sürülen fakat Ehl-i Sünnet tarafından şart olmadığı bildirilen sıfatlardan da bahsetmekte, Ehl-i Sünnet inancına göre imâmda bulunması gereken şartların delillerini sunduktan sonra bir de imâmda bulunması şart olmayıp Şia⁷² ve diğer bazı fırkalar tarafından şart olduğu öne sürülen niteliklerin aranmayışı hakkında naklî ve aklî deliller sunmaktadır. Buna göre;

1. Masumiyyet,
2. Gaybı bilmek,
3. Ümmetin en cesuru ve en kahramanı olmak,
4. Haşimoğullarına mensup olmak imâmetin şartlarından değildir.⁷³

Bakillânî'nin bu konudaki istidlali de şöyledir:

a. Ma'sûmiyyet şart değildir. Çünkü şayet dinî ikame etmek, hadleri uygulamak, adaleti ve iyiliği yaymak ile görevli olan imâmın bunları yerine getirmesi için ma'sûm olması şart ise, bu durumda aynı görevlerden mükellef olan valilerin, hâkimlerin, kâdılarının ve diğer kamu görevlilerinin de ma'sûm olması gerekecektir.⁷⁴ Ayrıca Dört Raşit Halifenin göreve gelirken îrad ettikleri hutbede Allah ve Resûlü'ne itâat etmeleri halinde ümmetin de kendilerine itâat etmeleri gerektiğine, aksi takdirde itâat etmelerinin gerekmediğine dair konuşmaları da imâmette ma'sûmiyyetin şart olmadığını isbât eder.⁷⁵

b. Gaybı bilmesi ve dinle ilgili her şeyden haberdâr olması şart değildir: Çünkü imâm ancak hadleri uygulamak, şeriat tarafından teşri kılınan emir ve yasakları icra etmek, ümmeti yönetmek için atanır. Bunlar ise her şeyi ve gaybı bilmeyi gerektirmez. İmâmın idaresini yapmasını sağlayacak, dinî uygulayıp ümmetin birliğini ve haklarını koruyacak, hadleri uygulamasını sağlayacak kadar ilim sahibi olması yeterlidir.⁷⁶

c. İmâmın Haşimoğulları ailesine mensup olması şart değildir: Zira Hz. Peygamber (s.a.s.)'den "kureyşilik" ile ilgili rivâyet edilen hadislerin zahirinden de anlaşıldığı gibi "Haşimilik" şartını imâ eden bir delil bulunmamaktadır. Ayrıca aklî deliller de Haşimiliğin şart olmadığını isbât etmektedir.⁷⁷

2.2.5. İmâmın Görevleri ve Seçiliş Gerekçeleri: Bakillânî buraya kadarki malumattan sonra imâmın görevlerini ve seçiliş amaçlarını da ele almaktadır. Buna göre imâm şu görevleri icrâ etmek için seçilir:

1. Orduyu idare etmek ve sınır boylarını korumak,
2. Zâlimleri engellemek, mazlûmların haklarını korumak, haklının hakkını haksızdan almak,
3. Şer'î hadleri uygulamak,
4. Zekât ve fey'leri müslümanlar arasında dağıtmak,
5. Müslümanların sefer ve haclarını edâ etmelerini sağlamak, onları bu durumlarda korumak,⁷⁸
6. İslâm toplumunun birliğini sağlamak, onları düşman kuvvetlerinin taarruz ve saldırılarından korumak,
7. Toplum içinde meydana gelecek fitne ve fesadı, anarşi ortamını yok etmek, toplumun huzur ve emniyetini sağlamak.⁷⁹

⁷¹ Bakillânî, *Temhîd*, 145-146.

⁷² Şiâ'ya göre imamet şartları konusu için bkz. Sübhânî, *Muhâderât*, 353-361.

⁷³ Bakillânî, *Temhîd*, 140.

⁷⁴ Bakillânî, *Temhîd*, 142.

⁷⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 142.

⁷⁶ Bakillânî, *Temhîd*, 142.

⁷⁷ Bakillânî, *Temhîd*, 141.

⁷⁸ Bakillânî, *Temhîd*, 145.

Bakillânî'ye göre imâm bu görevlerini yerine getirdiği takdirde halkın ona itâat etmesi vacip olur. Şayet İmâm bu görevlerini yerine getirmez, bu konularda ihmalkârlık ve taksiratta bulunursa bu durumda ümmet onu denetleyecek, ya onun görevini yerine getirmesi için takviyye edecek veyahut haklarını ondan alacaktır.⁸⁰

2.2.6. İmâmın Azlini Gerektiren ve Ümmetin İtaat Farziyyetini Düşüren Hususlar: Bakillânî'nin imâmetle ilgili görüşlerinin son konusu İmâmın hal'ini gerektiren hususlardır. Onlar da şunlardır:

1. İmândan sonra küfre düşmesi,

2. Namaz kılmayı ve namaza çağırmayı terketmesi,

3. Birçok insana göre ise malları gasbetmek, insanları dövmek, katli haram olan insanları öldürmeye teşebbüs etmek, hakları zayi etmek ve hadlerin ikâmesini yürürlükten kaldırmak suretiyle fâsık ve zâlim olması. Bakillânî bu maddede ümmetin bir kısmının fîsk ve zulüm sebebiyle imâmın azlinin gerektiğini ifâde ettikten sonra, "Ehl-i İsbât" ve "Ashab-ı Hadis" diye zikrettiği çoğunluğun (cumhûrun) bu tür işlerle imâmın azledilemeyeceğini ve itâatin de düşmediğini savunduğunu ifâde etmektedir. Azil ve isyân yerine ümmete gereken ve âlimlere düşen, onlara va'zu nasihatte bulunmak, onları korkutmak, Allah'a isyân konusundaki emirlerine itâatsizlik yapmak (*sivil itâatsizlik*)'tır. Cumhûr bu konuda Hz. Peygamber'den nakledilen bir takım hadisleri, Sahâbeden gelen bir takım rivâyetleri ve Kur'an ve Sünnet'te ulu'l-emre itâati emreden nassları delil göstermektedir.⁸¹

Bakillânî burada cumhûr ulemâsının dayandığı iki hadisi nakletmektedir. Bu hadislerin birinde Rasulullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: "(Emîriniz) Kulağı kesik bir köle de olsa veya Habeşî bir köle de başınıza geçse dinleyin ve itâat ediniz. İyi olsun, kötü olsun (müslüman olan) herkesin arkasında namaz kılın."⁸² Bir diğer rivâyette şöyle buyurmuştur: "Onlara itâat et. Malını yiyip sırtını dövseler bile!.. Namaz kıldıkları müddetçe onlara itâat ediniz!" Her iki hadiste, namaz kılan, yani Müslüman olarak yaşamaya devam eden devlet başkanına karşı isyan etmemek gerektiği anlaşılmaktadır.⁸³

Bakillânî İmâmın hal'ini gerektiren şeylerden bahsederken öncelikle onun hal ve hareketinin şeriate uygunluğu açısından konuyu değerlendirmiştir. Ancak bir de imâmın fizikî açıdan sahip olması gereken bazı nitelikler vardır ki, bunların kaybı nedeniyle de hal' (azil) gerekebilir. İşte imâmın azlini gerektiren sebepler hususunda da Bakillânî şöyle der: "İmâmın azlini gerektiren sebeplerden bazıları da şunlardır:

1. İmâmın mecnun olması (delirmesi), temyiz kabiliyetinin gitmesi, akli seviyesinin zail olması ve bu durumların müslümanlara zarar verecek süre kadar uzaması, sıhhatini geri gelmesi hususunda ümit kesilmesi durumudur.⁸⁴

2. Aynı şekilde sağır ve dilsiz olması, yaşının aşırı bir şekilde ilerlemesi, yatalak olması, ya da müslümanların maslahatı ve atanma sebepleri konusunda kendisine bir iş sunulduğu zaman bunların tümünü veya bir kısmını yürütemeyecek duruma gelmesi de onun azlini, yerine başkasının nasbını gerektirir. (لأنه إنما أقيم لهذه الأمور, فإذا عطل وجب خلعه ونُصِب غيره).⁸⁵

3. Yine İmâm, dahilde ümmete zarar verecek kadar bir müddet boyunca ve kurtulmasından ümit kesilecek şekilde düşman kuvvetlerinin eline esir olarak düşse, onun yerine başkasının seçilmesi vaciptir.⁸⁶

Bakillânî bu durumların geçmesi ve imâmın eski haline gelmesi durumunu da ele almakta ve şöyle demektedir: "Şayet tüm bu durumlar geçse ve imâm esareten kurtulsa, akli başına geri gelse, hastalığından ve müzmin halinden kurtulup sağlığına kavuşsa görevine dönmez, o da diğer raiyye gibi seçilmiş olan veliyyu'l-emr'in raiyyesi olur. Çünkü birinci imâmın azledilmesinden sonra onun imâmlık hakkı düşer ve ikinci imâmın imâmet akdi gerçekleşmiş olur. Bu sebeple imâmette hiç bir hak iddia edemez."⁸⁷

Burada imâmın hal'ini gerektirmeyen bir kaç durumu da ele alma zarureti doğmaktadır. Bu iki durum da şöyledir:

Birinci durum, imâmet akdi gerçekleştirildiği esnada veya imâm seçildikten sonra imâmda imâmlık nitelikleri ile ilgili bir noksanlığın meydana gelmesi veya başkasında bu vasıflarla ilgili bir fazlalığın

⁷⁹ Bakillânî, *Temhîd*, 145.

⁸⁰ Bakillânî, *Temhîd*, 145.

⁸¹ Bakillânî, *Temhîd*, 145-146.

⁸² İbn Mâce, Cihad, 39; Buhârî, Ahkâm, 4.

⁸³ Bakillânî, *Temhîd*, 146.

⁸⁴ Bakillânî, *Temhîd*, 146.

⁸⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 146.

⁸⁶ Bakillânî, *Temhîd*, 146.

⁸⁷ Bakillânî, *Temhîd*, 146.

oluşmasıdır. İşte her iki yeni durum nedeniyle imâmet akdi biten şahsın devlet başkanlığı düşmez. Yani sonradan efdal olma durumu, mefdul hale gelen imâmın azlını gerektirmez.⁸⁸

İkinci durum da şudur: İmâmet akdi gerçekleşikten sonra ve imâm iş başında iken kendisinde fısk durumunun meydana gelmesiyle imâmet akdi bozulmaz ve imâmın azledilmesi gerekmez. Şayet bu fasıklık durumu akdin gerçekleştiği esnada, yani imâmet akdinin başında hudus ederse, bu durumda onun akdi batıl olur, ondan vaz geçmek vacip duruma düşer ve başka bir imâm seçilir.⁸⁹ Bakillânî İmâm hakkında carî olan bu durumu da İslâm hukukunda var olan bazı hükümlerle mukâyese eder ve onların arka planındaki hukuk mantığını burada delil olarak gösterir. Buna bir örnek verilirse “Kişi teyemmüm aldıktan sonra daha namaza başlamadan su bulursa, teyemmümü bozulur ve abdest alması vacip olur. Yok eğer kendisi namazda iken su bulma hali gerçekleşirse, namazını bozup yeniden abdest alması gerekmez. İşte İslâm hukukunda benzer bir çok hüküm vardır ki imâmet konusunda bahsettiğimiz bu durum onlara benzer.”⁹⁰

2.2.7. Ehl-i Sünnet Siyasal Anlayışının Temel Prototipi Olarak Râşid Halifelerin Meşruiyeti ve Terettüp Eden Hükümler: Bakillânî buraya kadarki konuları işledikten sonra Ehl-i Sünnet’in siyâset anlayışının vazgeçilmez bir konusu ve diğer mezheplerden ayırıcı tarafını isbât eden ve o güne kadarki siyâsî anlayışının odak noktası olan “Dört Raşid Halife”nin halifeliklerinin isbâtını da geniş bir şekilde ele almakta ve konuyu aklî ve naklî delillerle işlemeye çalışmaktadır. Burada da diğer mezheplerden özellikle Şia ile büyük bir münâzaraya ve mantikî polemige girdiği, her fırsatta onları eleştirip Ehl-i Sünnet’in görüşlerini isbât etmeye çalıştığı gözden kaçmamaktadır.

Bakillânî’nin direkt siyâsetle ilişkili olan düşünceleri, Raşid Halifelerin halifeliklerinin meşruiyetini isbât etme gayretiyle son bulmaktadır. Ancak şimdiye kadar ele aldığı genel konuların hacminin bir o kadarını da Dört Halifenin halifeliklerinin meşruiyetinin isbâtına hasretmektedir. İslâm düşüncesinin “Genel Halifelik” konusunun bir parçası olan ve “özel/cüz’î” bir problem olarak tartışılması gereken bu konu, İslâm tarihindeki siyâsî hadiseler ve tartışmalar yüzünden on dört asırdan bu yana devam etmekte ve hilâfet, imâmet ve devlet başkanlığı konusu veya İslâm Siyâset Düşüncesi konusu ele alınırken söz konusu edilen tartışmaların ve ileri sürülen görüşlerin temeli, merkezi ve ekseni haline getirilmiş bulunmaktadır. Bakillânî de bu sebeple buraya kadarki siyâsî görüşlerini bir mukaddime babında ele almış, sonra “temel konu” veya “ana konu” olarak Dört Raşid Halifenin halifeliklerinin isbâtına girmiş gibi bir imaj vermiş olmaktadır. İşte bu durum, bin dört yüz sene sonra yaşayan ve çağın karmaşık siyâsî yaşamı ile çağdaş bilim zihniyetinin gerektirdiği genel siyâset anlayışı konusunda İslâm tarihinin büyük alimlerinin ve teorisyenlerinin siyâset konusunu genel bir tasavvur ve anlayış şeklinde sistematik ve metodolojik olarak incelemesinden, onların böyle bir bakış açısıyla hareket etmeleri halinde bize miras olarak bırakmış olacakları son derece zengin bir kültür mirasından mahrum bırakmıştır. Zira on dört asırdır muhtelif İslâm fırkaları siyâset konusunu hilâfet özelinde, hilâfet konusunu da Dört Raşid Halife veya Hz. Ali özelinde işlemişlerdir.

2.2.7.1. Hz. Ebu Bekir’in Halifeliğinin Meşruiyeti: İşte Bakillânî de böyle bir bakış açısıyla hareket ettiği için en hararetli şekilde işlediği konu da bu konudur. Bu konuyu işlerken öncelikle Hz. Ebu Bekir’in Halifeliği konusunu işlemekle işe başlamaktadır. Bakillânî burada da mantikî istidlal ve münâzara ile konuya giriş yapar. “Şayet biri şöyle derse: Ebu Bekir’in imâmetinin isbâtının delili nedir? Gerçekten de onun lehinde gerçekleşen akid sahih bir akid midir?”⁹¹ cümlesiyle başladığı bu münâzarada daha çok Şia kanalından gelen itirazlara cevap vermekte, onları eleştirmekte, genel itibarıyla savunmacı, savunmalar arası da saldırgan bir üslup kullanmaktadır. Belli oluyor ki yaşadığı dönemde siyâsî tartışmalar hararetli bir şekilde devam etmekte, mezhepler arası fikir çatışmaları gergin bir atmosferde sürmektedir.⁹²

Bakillânî, Hz. Ebu Bekir’in hilâfet meşruiyetini bir kaç açıdan isbât etmeye çalışmaktadır:

a. Adayın Nitelikleri Açısından: Seçilen halife Hz. Ebu Bekir, aklî ve naklî delillerin ortaya koyduğu gibi imâmete tam layık ve ümmetin ittifakını alan, Sahâbe arasında itibar ve makamı yüksek düzeyde bulunan, halifelige layık şahıslar tarafından seçilen bir zattır. Onun niteliklerini de bir kaç açıdan dolayı ele alan Bakillânî, Hz. Ebu Bekir’in her açıdan halifelige en üst düzeyde layık olduğunu belirtmektedir. Ona göre Hz. Ebu Bekir, sahip olduğu kişisel nitelikleri ve faziletleri, Hz. Peygamber’e olan yakınlığı ve arkadaşlığı, İslâm dinindeki sebkati ve hizmetleri, Hz. Peygamber’in onun hakkındaki sözleri ve

⁸⁸ Bakillânî, *Temhîd*, 146.

⁸⁹ Bakillânî, *Temhîd*, 146.

⁹⁰ Bakillânî, *Temhîd*, 146.

⁹¹ Bakillânî, *Temhîd*, 147.

⁹² Bkz. Seyfullah Kara (?). *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaaları*. İstanbul: İz Yayınları, 215-228.

övgüleri⁹³, müslümanlar nezdindeki saygınlık ve itibarı, halife olduktan sonraki icraatları açılardan bu işe tam layık bir aday idi.⁹⁴ Bu açıdan bakıldığında onun hilâfet akdinin geçerli olmasına mani bir durumu bulunmamaktadır.⁹⁵

b. Seçici Kurulun Nitelikleri Açısından: Sakife olayında Hz. Ebu Bekir'i seçenlerin hepsi de müslümanlardan o zamanın en efdali olan, ileri gelen ve kendileri de halife olmaya layık "ehl-i hall ve'l-akd" mensubu sahabîlerdir. Onlar da Hz. Ömer, Ebu Ubeyde b. El-Cerrah gibi şahsiyetlerdir.⁹⁶

c. Seçim Müşahitlerinin Nitelikleri Açısından: Hz. Ebu Bekir'in halifelğe seçildiği esnada Beşir b. Sa'd, Üseyd b. El-Hudayr, İmrân b. El-Huseyn ve daha bir çok Ensâr mensubu müslüman ile muhâcirlerden bir çok sahabî hazır bulunup seçim akdine müşahit olmuşlardır.⁹⁷

d. Halkın Rızası ve Kabulü Açısından: O gün hakkında herhangi bir ithâm ve tenkit bulunmayan söz konusu toplumun ileri gelenlerinin huzurunda akdedilen bu akid, daha sonra ümmetin cumhûru tarafından da kabul görmüştür. Bu sebeple akid geçerli bir akiddir.⁹⁸

e. Muhâliflerin Durumu Açısından: Halifelik akdinin gerçekleştirileceği esnada yapılan tartışmalarda sadece iki hususta muhâlefet söz konusu olmuştur: Bunlardan birincisi Ensâr'ın önce iki imâm atanmasına dair teklifi, bunun kabul görmemesi üzerine vezirlik önerisi hakkında yapılan görüşmeler ve tartışmalardır. İkincisi de Hz. Ali ve Ehl-i Beyt mensubu bir kaç kişinin akid meclisinde hazır bulunmamaları hususudur. Bunların haricinde çok önemli bir muhâlefet ve tartışma bulunmamaktadır. Bu tür muhâlefet ve tartışmalar da akdin gerçekleştirilmesine zarar vermemektedir.⁹⁹

İşte bu dört noktadan hareketle Hz. Ebu Bekir'in halifelğini isbât eden Bakillânî, halifenin seçilmesinde icma'ın şart olmadığına da dikkat çekmektedir. Ayrıca dikkat çektiği bir diğer önemli husus da şudur: Halife akdinin yapılmasından önce bir takım tartışmalar ve ihtilâflar yaşanmışsa da Hz. Ebu Bekir halife seçildikten sonra bu konuda herhangi bir ciddî muhâlefet yaşanmamış, gerek Ensâr'dan, gerekse de Muhâcirlerden olsun sahabîler bütünüyle ona itâat etmişler, emirlerine uymuşlardır. Şayet akid gerçekleştikten sonra Sahâbeden bir grup itâat etmeyip karşı çıksalardı, günahkâr olurlardı ve kendileri ile savaşmak vacip olacaktı.¹⁰⁰

Bu ifâdesinden hareketle Bakillânî'nin Hz. Ebu Bekir döneminde meydana gelen Riddet Olaylarını bir muhâlefet olarak değerlendirmedeği, isyân ve itâatsizlik olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Hz. Ali ile Zübeyr b. Avvam ve diğer bazı sahabîlerin bey'atten geri kaldıklarına dair rivayetleri istidlal edilecek nitelikte görmediği görülmektedir. Bakillânî'nin bu konudaki görüşü şudur: Hz. Ali ve diğer bazı sahabîlerin bey'atten geri kaldığına dair rivayetler "vâhî, şüpheli" yollardan gelen âhad haberlerden olup bunlara dayanarak hüküm beyân etmek caiz değildir.¹⁰¹ Zira bir sahabîye âhad haber sebebiyle günah nisbet etmek mümkün değildir. (وليس يمكن إضافة معصية الى الصحابة بمثل هذا الطريق) Aynı şekilde sahabîler hakkında herhangi bir günah, isyânkarlık isnadında bulunan tüm âhad haberlerin reddedilmesi gerekir. Zira îmânı, iyiliği, adâleti sâbit olan sahabîlerin âhad haber sebebiyle fasık olduğu iddia edilemez.¹⁰²

Sahâbe hakkında rivâyet edilen âhad haberler nedeniyle Hz. Ebu Bekir'in halifelik akdi aleyhinde ve Hz. Ali ile diğer sahabîlerin gerçekleştirilmiş bir hilâfet akdine rağmen bey'atten geri kaldığına dair rivâyetlerin kabul edilmeyeceği prensibini benimseyen Bakillânî, işin aslında böyle bir olayın vaki olmadığını da belirtmekte, söz konusu rivâyetlerin doğru olmadığını savunmaktadır. Bakillânî'nin bu konudaki sözü şöyledir: "Böylesine önemli ve büyük bir işte meşhur olması gereken böyle bir olayın daha sağlam ve meşhur yollarla gelmesi gerekirken, biz Hz. Ali, Abbâs ve Zübeyr'in bey'atten geri kaldığına ve bu işi te'hir ettiğine dair iddiaların yalan olduğunu açık bir şekilde bilmekteyiz. Hz. Ebu Bekir döneminde ummu'l-veledin mirâs durumu

⁹³ Bakillânî Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir hakkında buyurduğu sözlerinden birçoğunu sıralamakta ve bunlardan hareketle onun halifelğe ehil olduğunu isbât etmeye gayret göstermektedir. Bkz. Bakillânî, *Temhîd*, 145-147.

⁹⁴ Bakillânî, *Temhîd*, 146-147.

⁹⁵ Bkz. Bakillânî, *Temhîd*, 147.

⁹⁶ Bakillânî, *Temhîd*, 147.

⁹⁷ Bakillânî, *Temhîd*, 147.

⁹⁸ Bakillânî, *Temhîd*, 147.

⁹⁹ Bakillânî, *Temhîd*, 147.

¹⁰⁰ Bakillânî, *Temhîd*, 147.

¹⁰¹ Ehl-i sünnet'in âhad haberlerle ilgili görüşleri için bkz. Ali Osman Koçkuzu (1988). *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikât ve Teşri Yönlerinden Değeri*. Ankara: D.İ.B.Yayımları, 139-147; İsmail Lütfü Çakan (2008). *Anahatlarıyla Hadis*. İstanbul: Ensar Yayınları, 192-195.

¹⁰² Bakillânî, *Temhîd*, 147-148. Şia'da da haber-i vahitle amel etme konusu tartışmalıdır. Seyyid Murtaza'ya göre bu tür hadislerle hiç bir halde amel edilemez. Ancak Şia'nın cumhûruna göre haber-i vahitle amel edilir. Özellikle destekleyici hadisler ve karînelerle birlikte bu tür haberle amel etme etmemeye tercih edilir. Bkz. Abdullah Ünalın (2008). *Şia'da Hadis Usûlü*. İstanbul: İşrak Yayınları, 124.

gibi bir konuyla ilgili haber bile meşhur olmuşken sahabilere kusur ve günah nisbet edilmesine sebep olan bir olayın şüpheli yollardan ahad bir şekilde rivayet edilmiş olması gerçekten de "acibu'l-acip" yani son derece şaşırtıcıdır."¹⁰³

Bakillânî âhâd haberler hakkında bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra, söz konusu haberlerin içeriğini de ele alıp şöyle demektedir: "Hz. Ali ve Zübeyr'in bey'atten geri kaldığını rivâyet eden haberlerin tümünde bu geri kalma işinin belirli günler boyunca devam ettiğini, onların daha sonra bey'at etme işine rücu ettiğini, müslümanların yoluna uyararak Hz. Ebu Bekir'e bey'at ettiklerini, bey'atten geri kalmalarının sebebinin meşverete dahil edilmemeleri hususu olduğunu, Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e bey'at ederken uzun bir konuşma yaparak onun faziletlerini, Hz. Peygamber'e olan yakınlığını ve İslâm'daki sebkatini itiraf ettiğini rivâyet ettiklerini de görmekteyiz."¹⁰⁴ Bakillânî'nin burada işaret ettiği husus şudur: Hz. Ali ve diğer sahabiler, Hz. Ebu Bekir'in hilâfetinin meşruiyeti hakkındaki bir şüpheden dolayı değil, kendilerinin de halifeyi seçen komisyona alınmaması ve meşveret komisyonunda kendilerine de söz hakkı verilmemesi konusunda çekinceli davranmışlardır. Bakillânî bunları söylerken, muhâliflerin dayandığı söz konusu âhâd haberlerin muhtevâsından da Hz. Ali ve yakınlarından Hz. Ebu Bekir'in imâmetini geçersiz kılacak derecede önemli bir muhalefetinin vaki olmadığını anlaşıldığını ifade etmektedir.

Hz. Ebu Bekir'in hilâfetinin meşru olduğu isbât edildikten sonra konu ile ilgili olarak Şia'nın ileri sürdüğü bazı iddiaların da çürütülmesine değinen Bakillânî şunları belirtmektedir: "Şia Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in Hz.Ebubekir ve Hz.Ömer hakkında imtihana tabi tutulduğunu iddia ederek ona nifak ve takiyye nisbet etmektedir. Bu iddia son derece yanlıştır. Şayet doğru olsaydı ve Hz. Muhammed onun İslâm'daki önceliğini, hicretteki mertebesini, ilmini ve faziletini bilmeseydi vefât hastalığında insanlara namaz kıldırmasını emretmez, bu konuda ısrar etmez idi. Ayrıca bu konuda rivâyet edilen hadisleri de söylemezdi."¹⁰⁵

Şia'nın Hz. Peygamber'in mescide gelip Hz. Ebu Bekir'in namaz kıldırıldığını görünce onu azlettiği, yerinden iteleyip geriye çektiği şeklindeki iddiasına gelince, bu çok büyük bir yalan ve uydurma olup gerçekte hiç vaki olmamıştır. Şayet böyle bir durum vaki olsaydı, biz bunu zarurî bir şekilde bilecektik. Halbuki böyle bir bilgi hiç bir kaynakta bulunmamaktadır. Burada sadece bir ihtilâf vardır ki, o da Hz. Ebu Bekir namaz kıldırırken Hz. Peygamber'in namazda ona iktida edip etmemesi konusudur. Konu ile ilgili rivâyetlerde Hz. Peygamber'in hastalığında bir gün gelip müslümanlara namaz kıldırıldığı, diğer günlerde ise Hz. Ebu Bekir'in kıldırıldığı şeklindedir. Ayrıca Hz. Peygamber'den güvenilir sika râviler yoluyla gelen şu rivâyetler de Şia'nın bu iddiasını çürütmektedir: "Hiç bir Peygamber yoktur ki ölmeden önce ümmetinden birisi ümmetine namaz kıldırmasın!"¹⁰⁶ İşte Hz. Ebu Bekir'in halife seçilirken söylediği "Ben sizin en hayırlınız değilken sizlere halife tayin edildim. Vallahî ben daha Rasullullah (s.a.s.) sağ iken de sizlere namaz kıldırarak görevlendirilmişim." sözüyle işaret ettiği husus budur!"¹⁰⁷

Şia'nın söz konusu iddialarını çürütürken Hz. Ebu Bekir'in halifeliliği esnasında gösterdiği başarılı ve isâbetli icraatlarından da faydalanan Bakillânî, onun ümmet içerisinde en basiretli ve halifeliliğe en layık olduğunu isbât eden azim, sebât ve gayretli icraatlarına şu örnekleri verir: Hz. Peygamber'in vefatı esnasındaki serinkanlı tavrı ve sahabileri ikna etmesi, riddet olaylarındaki kararlı ve sâbit tavrı ve başarısı, halifeliliğinin ilk günlerinde meydana gelen olaylar sebebiyle müslümanlar arasında meydana gelen ihtilâfları giderip ümmetin birlik ve beraberliğini sağlaması, Üsâme b. Zeyd'in ordusunu tüm karşı çıkışlara rağmen savaşa göndermesi ve Rasullullah'ın atadığı Üsâme'yi görevinde sâbit kılması, zekâtı ödemekten vazgeçenlere karşı savaşması ve tüm bu olaylarda gösterdiği başarılar, yalancı peygamber Müseylime-i Kezzab karşısında Yemame Savaşındaki başarısı, Kur'an'ın bir mushaf şeklinde cem'edilmesindeki ısrar ve gayreti, Hz. Ömer'i tavsiye ederken ümmetin farklı kesimlerine ve şahsiyetlerine yaptığı nasihatler ve daha bir çok olay onun sağlam bir görüş, tedbirli bir siyâset sahibi olduğunu göstermektedir.¹⁰⁸ Bakillânî bu olayları zikrettikten sonra bu sıfatlara sahip bir şahsın imâmete layık olduğunu belirtir ve "Bütün bu sıfatlara sahip olan birisinin ümmete imâm olması nasıl olur da uygun olmaz!" diye itirazî bir soru sorar. Böylece Şia'nın Hz. Ebu Bekir'in halifeliliğe layık olmadığı konusundaki iddiasını reddeder.

Bakillânî Şia'nın Hz.Ebu Bekir'in halife olurken yaptığı ilk hutbenin sözleri arasından çekip çıkardığı bir kaç iddiasını da reddetmektedir. Şia, Hz. Ebu Bekir konuşmasında hata edebileceğini ve masum olmadığını, bu işte müslümanların en layık olmadığını, kendisini yoldan çıkarmaya çalışan bir şeytanının olduğunu ve mecnun olduğunu itiraf ettiğini söyleyerek masum olmayan, şeytana maruz kalan ve mecnun olan birisinin halifeliliğe layık olmadığını iddia eder. Bakillânî Şia'nın kelime oyunu şeklinde

¹⁰³ Bakillânî, *Temhîd*, 147-148..

¹⁰⁴ Bakillânî, *Temhîd*, 148.

¹⁰⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 148-149.

¹⁰⁶ Malik, *Muvatta*, 1/239; Rebi, *Müsned*, 1/200; Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyin*, 1/197.

¹⁰⁷ Bakillânî, *Temhîd*, 150.

¹⁰⁸ Bakillânî, *Temhîd*, 150-151.

tartışmaya açtığı bu tür iddialarını da kısaca ele alır ve şöyle cevap verir: “Halife olmak için masum olma şartı aranmaz. Hz. Ebu Bekir söz konusu ifâdeleriyle günah işleyeceğini, mecnûn veya şeytana mağlûp olduğunu kasdetmemiştir. Tam tersine kendisinin de bir insan olması hasebiyle hata işleyebileceğini, şayet halîfelik döneminde idârede kendisinden veya devlet yetkililerinden bir hata sadır olduğu takdirde ümmetin onu düzeltip denetleme hakkının olduğunu hatırlatmıştır. Ayrıca **“Ben sizin en hayırlınız değilim.”** derken nesep, yaş gibi bazı durumlarda o gün yaşayan sahabîlerden her hususta üstün olmadığına işâret etmiştir. Özellikle de ümmeti bir bütün olarak kabul edip kendisinin ümmetten üstün olmadığını ifâde etmiştir. Kaldı ki imâmın her konuda toplumun en üstünü olması da gerekmez.”¹⁰⁹

Bakillânî Hz. Ebu Bekir’in hilâfetine yönelik olarak Şia müelliflerinin sürekli tekrar ettikleri ve Hz. Ömer’e nisbet edilen bir sözü de ele almaktadır. Buna göre Hz. Ömer bir gün minbere çıkıp şöyle demiştir: “Dikkat ediniz, şüphesiz Ebu Bekir’in bey’ati aceleye gelen bir işti ki Allah bizi onun şerrinden korudu. (ألا ان بيعة أبي بكر) كانت فلتة وقي الله شرها”¹¹⁰ Hz. Ömer bu sözden sonra “Bundan sonra her kimki buna benzer bir şey yaparsa onu öldürün (فمن عاد الى مثلها فاقتلوه)” demiştir. Şia bu sözlerinden hareketle Hz. Ömer’in bile kabul etmediği ve aceleye gelmiş (felte) şerli bir iş olarak nitelediği bir hilâfetin meşruiyetine itiraz etmektedir. Bakillânî bu itiraza cevap verirken “Şayet Hz. Ömer bu işi sizin kasdettiğiniz anlamda söylemiş ise bu durumda mecnun ve aklını yitirmiş bir şahıs olur. Zira Hz. Ömer kendi hilâfetinin geçerli oluşunu, insanların kendisine itâat etmesinin ve emrine boyun eğmesinin geçerliliğini Hz. Ebu Bekir’in halîfeliğine bağlayan birisi idi. Eğer Hz. Ebu Bekir’in bey’ati ve imâmeti batıl olsaydı, o zaman Hz. Ömer’in de geçersiz olacaktı. Bu durumda herkesten önce Hz. Ömer’in öldürülmesi gerekirdi!”¹¹¹ Bakillânî Hz. Ömer’in deli olmadığını, bunu herkesin bildiğini, deli olmayan birisinin böyle bir şey söyleyemeyeceğini söyledikten sonra şayet Hz. Ömer’den böyle bir şey sadır olsaydı o gün yaşayan Sahâbenin herkesten önce harekete geçip ona karşı çıkacağını, bu durumu kabul etmeyeceğini belirtmektedir. Şia’nın rivayet ettiği bu sözün bu şekilde te’vil edilemeyeceğini belirten Bakillânî, işin gerçeğinin şöyle olduğunu ifâde eder:

“Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir’in bu ümmetin en faziletlisi olduğuna, onun faziletinin herkesçe bilindiğine ve bu konuda hiç kimsenin şüphesinin olmadığına inanıyordu. Bu sebeple de münâzarada Hz. Ebu Bekir’in halîfeliğe en uygun kişi oluşunu isbât edebileceğini düşünüyordu. Onun “aceleye geldi” sözü ise “önceden bir araştırma ve kamuoyu yoklaması yapmadan olayların akışı neticesinde birden bire ortaya çıkan bir durum” olduğu anlamındadır. “Allah şerrinden bizlerivkorudu” ifâdesi ise Hz. Ebu Bekir’in halîfeliğinin şerrinden değil, “şayet o gün halife seçilmeseydi toplum arasında bir takım ihtilâflar ve kavgalar olacaktı. Bu da ümmetin zararına olacaktı. Allah bizi bu tür şerrlerden korudu” anlamındadır. “Her kim aynı işe döneerse onu öldürün” sözüyle de halîfelik akdi yapıldıktan sonra tekrar kalkıpyeniden halîfenin seçilme işini başlatan, böyle bir hak iddia eden veya o günkü tartışmalarda Ensâr ve Muhacirun tarafından yapılan farklı önerileri silbaştan gündeme getirmek isteyen, böylece var olan bir akdi geçersiz kılıp yeni bir akid yapmaya teşebbüs ederek ümmet içinde kargaşaya sebep olacak kişileri öldürün demiştir.”¹¹²

¹⁰⁹ Bakillânî, *Temhîd*, 151-152, 153-154.

¹¹⁰ Kelâm ve tarih kitaplarında Hz. Ömer’e nisbet edilen bu söz, Buhârî’nin rivâyetine göre Hz. Ömer’in de bulunduğu bir mecliste bir adamın Hz. Ebu Bekir’in hilafete getirilişinden bahsedilirken “Bu bey’at aceleye gelmiş bir işti.” demesi üzerine Hz. Ömer’in “Evet, öyleydi!” diyerek olayı ayrıntılı bir şekilde anlatması üzerine sadır olmuştur. Hz. Ömer söz konusu olayı anlatırken Ensâr’ın bu işi aceleyle yaptığını ve müslümanlarla danışmadan kendi arasından bir imâm seçmeye teşebbüs ettiklerini, bu sebeple kendilerinin aceleyle hareket zorunda kaldıklarını, bunu yapmadıkları takdirde işin başka mecralara gideceğini, hatta fitne ve savaş çıkacağını belirterek, “Bunun üzerine derhal Ebu Bekir’e yöneldim ve “elini uzat da bey’at edelim” dedim. O da uzattı ve ben bey’at ettim. Benden sonra muhacirler, onlardan sonra da Ensâr bey’at etti.” demiştir. Onun kullandığı sözler arasında şu söz de geçmektedir: “Biz, Allah’a yemin olsun ki, bulunduğumuz hiç bir işte Ebu Bekir’in bey’at işinden daha güçlü çıkmadık. O topluluğu her hangi bey’at yapılmadan terkettiğimiz ve biz ayrıldıktan sonra kendi aralarından bir adama bey’at ettikleri takdirde, ya razı olmadığımız birisine bey’at etmek zorunda kalacaktık, ya da onlara karşı çıkacaktık. Bu durumda da bir fesat ve karışıklık çıkacaktı. Bu sebeple her kim ki, müslümanların meşvereti olmadan bir adama bey’at ederse, ona tabi olunmaz, itaat edilmez. Ona bey’at eden de savaşmaktan geri kalmaz. (قَالَ عُمَرُ وَإِنَّا وَاللَّهِ مَا وَجَدْنَا فِيمَا حَضَرْنَا مِنْ أُمَّرٍ أَقْوَى مِنْ مَبَايَعَةِ أَبِي بَكْرٍ حَتَّىٰ نَبِينَا إِنْ فَارَقْنَا الْقَوْمَ وَلَمْ تَكُنْ بَيْعَةً أَنْ يَبَايَعُوا رَجُلًا مِنْهُمْ بَعْدَنَا فَإِنَّمَا بَايَعَانَاهُمْ عَلَىٰ مَا لَا نَرْضَىٰ وَإِنَّمَا نَخَالِفُهُمْ) (فَيَكُونُ فَسَادًا فَمَنْ بَاعَ رَجُلًا عَلَىٰ غَيْرِ مَشُورَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَلَا يَتَّبِعْهُ هُوَ ، وَلَا الَّذِي بَايَعَهُ تَعَرُّةً أَنْ يُقَاتَلَ) Söz konusu ifadede Hz. Ebu Bekir’in hilâfetine yönelik bir eleştiri veya eksiklik bulunduğu şeklinde bir anlam bulunmamaktadır. Aksine Ensâr tabakasının işi alel acele kendilerinden bir emîr seçmek üzere toplantı yapmaya götürece kadar ilerletmesi sebebiyle acele etmekten ve olaya müdâhil olmaktan başka bir şey kalmadığını ifâde etmek istemiştir. Bu sebeple onun “Evet aceleye gelmiş/getirilmiş bir işti” sözü aslında Hz. Ebu Bekir’in seçilmesi hakkında değil, Ensâr’ın Hz. Peygamber daha defnedilmeden kendi aralarından birini seçmek üzere Beni Saide Çardağında toplanmış olması hakkında söylenmiştir. Buna göre Şia’nın Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Ebu Ubeyde b. El-Cerrâh’a yönelttikleri eleştiriler ve tenkitler, yanlış bir hedefe yöneltmiş olmaktadır. Söz konusu okların asıl hedefi, bu işe tevessül eden Ensârlılardır. Ama Şia sanki olayı Hz. Ebu Bekir ve Ömer başlatmıştır gibi göstererek ideolojisine pay kazandırma çabasına girmektedir. Ne yazık ki konuyla ilgili yazılmış eserlerin çoğunda bu ayrıntı gözden kaçmakta, algı operasyonuna kapılan müellifler yanlış temeller üzerine bina ettikleri argümanlar ileri sürerek uzun uzun tartışmalara girmektedir. Bu olay hakkında bkz. Buhârî, Kitâbu Bed’il-Vahy, 16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/55.

¹¹¹ Bakillânî, *Temhîd*, 156.

¹¹² Bakillânî, *Temhîd*, 156.

Görüldüğü gibi Bakillânî'nin siyâsî görüşlerinin merkezî konularından birisi de Hz. Ebu Bekir'in halifeliğinin meşru oluşu görüşüdür. Öyleki Bakillânî ve diğer Ehl-i Sünnet kelâmcılarında Hz. Ebu Bekir'in hilâfeti gerek seçiliş şekli, gerek halifenin nitelikleri, gerekse de ümmetin seçilen halifeye yönelik tavrı açısından bir model olarak benimsenmiştir. Bu sebeple Bakillânî'nin ve daha önceki kelâmcıların eserlerinde işlenen genel siyâsî görüşlerin büyük çoğunluğu, hatta kahir ekseriyeti bu model esas alınarak geliştirilmiş ve savunulmuştur. Ayrıca bundan sonra iş başına gelecek halifelerin meşruiyeti de buna dayandırılacak ve diğer muhâlif fırkaların siyâset ve imâmet anlayışları da bu model üzerinden tenkid ve tahlile tabi tutulacaktır.

2.2.7.2. Hz. Ömer'in Halifeliğinin Meşruiyeti: Hz. Ebu Bekir'in imâmetinin isbâtı ve aleyhindeki itirazların reddinden sonra Bakillânî Hz. Ömer'in halifeliğinin isbâtı konusunu ele almaktadır. Bakillânî Hz. Ömer'in hilâfeti dört noktada isbât etmektedir:

- a. Hz. Ebu Bekir'in Sahâbenin ileri gelenlerinin huzurunda Hz. Ömer'i önermesi, bu önerinin kısa süre içerisinde tüm sahabilerce kabul görmesi, ilk günlerde itiraz edenlerin kısa bir süre sonra ikna olup hiç kimsenin itiraz etmemesi.¹¹³
- b. Sahâbenin Hz. Ömer'in fazileti, hizmetleri ve halifelğe layık olduğuna dair sözleri ve itirafı.¹¹⁴
- c. Hz. Peygamber'in Hz.Ömer hakkındaki ifâdeleri, onun fazilet ve cesâretine dair ifâdeleri.¹¹⁵
- d. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde yaptığı icraatlar, fetihler, müslümanlara yaptığı hizmetler, idâresinin örnekliği, adâleti ve hak-hukuka riayeti, dul, fakir, yetim ve yoksul kesimlere yaptığı yardımlar, vâzilere ve devlet yetkililerine gönderdiği talimatnameler, kısacası idâre tarzı ve yönetim becerisi.¹¹⁶

Şia'nın imâmet işini tamamen Hz. Ali'nin imâmetine ve velâyetine endekslemek suretiyle görmezden geldiği tüm bu konularla ilgili çok sayıda rivâyet nakleden ve bir çok örnek veren¹¹⁷ Bakillânî netice olarak "İşte bu örneklerin hepsinden de açıkça anlaşılıyor ki, ona yapılan ahid geçerlidir. O, kendisine ahid yapılacak (veliyü'l-ahd olarak belirlenecek) şahısların ve imâmet şartlarını taşıyacak bir durumun çok fekinde sıfatları bulunan biri idi."¹¹⁸

Burada şu itiraz vaki olmaktadır: "Hz. Ömer'in imâmet vasıflarını taşıyan ve imâmete layık bir şahıs olduğunu açıkladınız. Ancak Hz. Ebu Bekir'in onu kendisinden sonraki halife olarak seçmesinin sıhhatini neye dayandırıyoruz?" Bakillânî bu itirazı da H. Ömer'in halifeliğinin meşruiyetini Hz. Ebu Bekir'in meşru halife oluşuna, onun bir öneri olarak sunduğu bu teklifin ümmet tarafından kabul görmesine, daha sonra itiraz edenlerin çıkmamasına ve Sahâbenin ona itâat etmesine bağlayarak reddetmektedir. Zira şayet ümmet böyle bir akdin geçerli olmadığına inansaydı, Hz. Ebu Bekir Hz. Ömer'i teklif ettiği ilk günlerde "Bize neden böyle sert tabiatlı birisini öneriyorsun!"¹¹⁹ diye itiraz ettiği gibi, daha sonra da itiraz eder ve ona itâat etmezlerdi.¹²⁰ Ayrıca şayet akid gerçekleşme şart ve sıfatlarını taşımasaydı, din konusunda hatalı olan bu ahde ümmet ittiba etmezdi. Hâlbuki ümmet bu ahid üzere icma etmiştir ki ümmetin hata üzerinde icma etmeyeceğini Hz. Peygamber (s.a.s.) ifâde buyurmuştur.¹²¹ Kaldı ki ümmet içerisinde ihtiyâr ehli olan ehl-i hal ve'l-akdin, bir imâmın kendisinden sonraki imâmı atama yetkisinin olduğunda icma ettiği de bilinmektedir. Yine biz, ümmetten adâletli ve fazıl birisinin önerdiği bir şahsın ümmetin kabulünü kazanması durumunda halife olabileceğini de bilmekteyiz. Herhangi bir raiyye (vatandaş) imâm önerisinde bulunma hakkına sahip ise, bir devlet başkanının da kendisinden sonraki imâmı önerme hakkı (kıyas-ı evlâ babından) haydi haydi bulunmaktadır.¹²²

Bakillânî burada bazı töhmetler sebebiyle imâmın meşruiyetini reddetme konusunu da ele alıp, müslümanların imâmları hakkında hüsnü niyyet sahibi olmaları gerektiğini, töhmetlerin akdi geçersiz kılacak vasfının olmadığını, bu sebeple imâmın akdedilen imâmetinin devam etmesi gerektiğini belirterek Hz. Ömer hakkında ileri sürülen bir takım töhmetlerin akdi geçersiz kılamayacağını, dolayısıyla onun

¹¹³ Bakillânî, *Temhîd*, 157.

¹¹⁴ Bakillânî, *Temhîd*, 157.

¹¹⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 157-158.

¹¹⁶ Bakillânî, *Temhîd*, 158-159.

¹¹⁷ Bakillânî, *Temhîd*, 159-1110.

¹¹⁸ Bakillânî, *Temhîd*, 158.

¹¹⁹ Bkz. Dîneverî, *el-İmâme ve'si-Siyâse*, 22; Ali Muhammed es-Sallâbî, *Ebü Bekr es-Siddîk Şahsiyyetuhu ve Asruhu*, Mektebetü'l-İmân, Mansure, tsz., 324-325.

¹²⁰ Bakillânî, *Temhîd*, 157.

¹²¹ Bakillânî, *Temhîd*, 157.

¹²² Bakillânî, *Temhîd*, 158.

imâmetinin meşruiyetinin devam ettiğini, netice olarak Hz. Ömer'in halifelik şartlarını fazlasıyla taşıdığını, halife olabilecek şahıslar içerisinde bu makama en layık bir devlet başkanı olduğunu savunmaktadır.¹²³

2.2.7.3. Hz. Osman'ın Halifeliğinin Meşruiyeti: Hz. Ömer'in halifeliğinin meşruiyeti sâbit olduktan sonra onun kendisinden sonraki halifeyi seçmek üzere kurduğu komisyonun meşruiyetinin de isbât edilmesi gerekmektedir. Şayet bu komisyon meşru değilse, Hz. Osmân'ın halifeliği de meşruiyetini yitirecektir. İşte Şia bu sebepten dolayı öncelikle söz konusu komisyonun halife seçme yetkisini tartışmaya açtığı için, "Hz. Osmân'ın halifeliğinin meşruiyeti konusu"na girmeden önce Bakillânî, "komisyonun meşruiyeti konusu"nu ele alır ve "صحّة فعل عمر في الشورى" yani "Ömer'in Şûrâ İşinin Doğruluğu" başlığı ile konuya girer. Bu başlık altında öncelikle Hz. Osmân'ın halifeliğe layık oluşunun akli ve nakli delillerini ortaya koyar.¹²⁴ Buna göre Hz. Osmân Sahâbe arasında en saygın ve itibarlı birisi idi. Huy, karakter, ahlakî vasıflar açısından halife olmaya yeterli birisi idi. Müslüman olduktan sonra İslâm'a ve müslümanlara yaptığı hizmetler, İslâm ordusunu techiz etmesi, Hz. Peygamber'le birlikte cihâd hareketlerine katılması, müslümanlara yaptığı infak ve yardımları, ilk müslümanlardan ve ilk muhâcirlere olması, Hz. Peygamber'e olan hısnılık ve arkadaşlık yakınlığı gibi daha birçok açıdan ümmetin en faziletli ve halifeliğe en layık şahıslarından biri idi. Ayrıca Hz. Peygamber'in hakkında ifâde buyurduğu hadisler de onun halifeliğe elverişli ve en layık şahıslardan olduğunu göstermektedir. "Bizim üçüncü bir kızımız daha olsaydı, onu da sana verecektik ey Osman!"¹²⁵, "Osmân benim cenette kardeşim ve arkadaşımdır."¹²⁶ "Meleklerin utandığı kişiden siz de hayâ ediniz!"¹²⁷ "Ey Ali sen ile Osmân bu şekilde beraberce cennete gireceksiniz, sizi ancak mü'min olan sever ve ancak münâfık olan da sizden nefret eder!"¹²⁸ "Ey Hira, dur üstünde bir peygamber, bir siddik ve bir şehid vardır!"¹²⁹ gibi hadis-i şerifler ile rivâyet edilen daha bir çok hadis¹³⁰ Hz. Osmân'ın faziletini ve hilâfete layık olduğunu ortaya koymaktadır.¹³¹

Hz. Osmân'ın halifeliğe layık oluşunun isbâtından sonra sıra onu seçen komisyonun yani Hz. Ömer tarafından kurulan Şûrâ heyetinin meşruiyetini isbâta gelmektedir. Zira sadece layık olmak yetmez, seçici kurulun yetkisinin de meşru olması gerekir. Bakillânî bu itirazın cevabını verirken de Şûrâ üyesi olan altı kişinin ümmetin en efdal şahsiyetleri olduğunu ve her birisinin de halifeliğe en layık kişiler olduğunu hatırlatmaktadır. Öyleki onlardan herhangi birinin seçilmesi durumunda da hilâfet akdi geçerli olacak, ona bey'at ve itâat etmek vacip olacaktı. Hz. Ömer'in de ümmetin maslahatını gözeterek fitne ve fesâdın önünü tıkamak, birlik ve beraberliğin devâmını sağlamak amacıyla önceden öngördüğü bu çözüm gerçekten de son derece isâbetli bir karar olmuştur.¹³²

Hz. Ömer'in komisyonu kurmasının sebebine de değinen Bakillânî birçok hadis kitabında geçen bir rivâyeti de nakletmektedir. Buna göre Hz. Ömer'in ömrünün son yılında bazı kişi veya gruplar Hz. Ömer vefat ettiği takdirde kendilerinin istedikleri birini halife seçtireceklerini ifâde etmişlerdi. Hz. Ömer de bunun üzerine vefât etmeden önce altı kişilik komisyonu teşkil ederek ümmetin arası bozulmadan, fitne ve fesât işe karışmadan şûrâ prensibine dayanarak Sahâbenin en önde gelenlerinin bu işi çözmelerini sağladı.¹³³ O da kendisinden önceki halife Hz. Ebu Bekir gibi, Sakife tecrübesini yaşamış olduğu için bu konuda tedbîrlî davranmıştı.

¹²³ Bakillânî, *Temhîd*, 158-160.

¹²⁴ Bakillânî, *Temhîd*, 162.

¹²⁵ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 9/83; Ali Muhammed Sallâbî, *Osmân b. Affân Şahsiyyetuhu ve Asruhu*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2003, 44.

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/638, 666.

¹²⁷ Müslim, *Fedâilu Osmân*, 3. Müslim bu hadisi, "Meleklerin utandığı bir şahıstan ben nasıl utanmam!" şeklinde rivâyet eder.

¹²⁸ Bakillânî'nin zikrettiği bu hadisi, bu şekliyle el-Mektebetu's-Şâmile adlı programda hadis ve tarih kitaplarından müteşekkil toplam 1144 kaynak üzerinden taradığımız halde bulamadık. Ancak dört halifenin hepsini de kuşatacak şekilde şu lafızlarla rivâyet edildiğini tesbit ettik: "Enes (?)'den rivâyet edildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.s.) bana şöyle buyurdu: Ey Ali, Allah (c.c.) bana Ebu Bekir'i baba, Ömer'i müşîr (danışman), Osman'ı dayanak (sened), seni de Ey Ali sırt (destekçi) edinmemi bana emretti. Siz dördünüz varya, şüphesiz Allah (c.c.) sizin hakkınızda ümmü'l-kitap'ta misâk almıştır, sizi ancak müttakî mü'min sever, sizden ancak isyânkâr münâfık nefret eder. Siz nübüvvetimin halifeleri, zimmetinin akidleri ve ümmetim üzerindeki hüccetimsiniz." Bu hadisin arapça metni şöyledir: "والدا وعمر مشيرا وعمان سندا وانت يا "عن انس قال قال لي علي بن ابي طالب قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم يا علي ان الله امرني ان اتخذ ابا بكر وعلى ظهيرا انتم اربعة قد اخذ الله لكم الميثاق في ام الكتاب لا يحكم الا مؤمن تقى ولا يبغضكم الا منافق شقى انتم خلفاء نبوتي وعند ذمتي وحجتى على امتى" Bkz. el-İsbahânî, Ebu Nuaym, *Fezâilu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, Mektebetu's-Şâmile Medine Versiyonu, 363; el-Bağdâdî, Ebu Bekir el-Hatîb Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz. 9/245. Hatîb el-Bağdâdî bu hadisin sıhhat derecesini hakkında da şöyle der: "Bu hadis ciddi bir şekilde münkerdir. Onu Dirâr b. Sehle ve ondan da el-Gabaibî dışında hiç kimsenin bu isnadla rivâyet ettiğini bilmiyorum. Bu ikisi de mechûldurlar!" Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, a.y.

¹²⁹ Müslim, *Fezâilu Talha ve'z-Zübeyr*, 6; İbn Mâce, *Fezâilu'l-Aşr*, 134; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/419.

¹³⁰ Hz. Osman hakkındaki bu tür hadisler ve kaynakları hakkında bkz. es-Sallâbî, *Osman b. Affân*, 47-52.

¹³¹ Bakillânî, *Temhîd*, 1162-163.

¹³² Bakillânî, *Temhîd*, 163.

¹³³ Bakillânî, *Temhîd*, 163.

Konu ile ilgili Şii râvîlerin rivâyet ettiği bazı söz ve olaylara da değinen Bakillânî, Sahâbenin fazilet ve itibarının herkesçe bilindiği, bu sebeple bir takım zayıf ve uydurma rivayetlere istinaden onlar hakkında yargılayıcı sözlerin söylenmesinin doğru olmadığını,¹³⁴ özellikle Hz. Ömer'in, şûrâ heyetinin altı üyesinden her birine bir noksanlık atfederek onların imâmlığa layık olmadıklarını söylediğine dair rivayetlerin meşhûr ve sağlam yollarla sâbit olan haberlere aykırı olduğunu, şayet böyle bir durum olsaydı Hz. Ömer'in komisyon üyelerini seçmesinin anlamsız olduğunu ifâde etmektedir. "Şûrânın altı üyesinden her birisi hakkında oldukça fazla miktarda övücü ve faziletini ilan eden riâyetler varken, Hz. Ömer'in onların halîfelîğe layık olmadığını söylemesi nasıl mümkün olabilir ki?" diye soran Bakillânî söz konusu rivâyetlerin hepsini teker teker ele almakta ve hepsinin sahih haberlere mün'akız olduğunu, Hz. Ömer tarafından söylenmesinin mümkün olmadığını, şayet sahih yollarla sâbit olduysa da Şia'nın te'vîl ettiği anlamlarda olmadığını uzun uzun anlatmaktadır.¹³⁵ Bakillânî'nin bu değerlendirmelerden ulaştığı sonuç şudur: Hz. Ömer'in teşkil ettiği şûrâ meşruiyet sahibidir, Hz. Ömer'in de böyle bir şûrâyı kurup kendisinden sonraki halifeyi seçtirme yetkisi vardır. Bu sebeple Abdurrahman b. Avf'ın başkanlığını yaptığı bu komisyonun netice olarak seçtiği Hz. Osmân'ın hilâfet akdi sahihtir ve bu konuda vaki olan imâmet akdi bağlayıcıdır.¹³⁶

Hz. Osmân'ın hilâfet akdinin meşruiyetini ifâde ettikten sonra Şia'nın bu konuda bir kaç tane itirazına yer veren Bakillânî, bu konuda da rivâyetlerin sâbit olmadığından ve meşhûr ve sahih rivâyetlere muhâlif oluşundan hareketle onları reddetmektedir. Buna göre Hz. Ali'nin seçim safhasının en sonunda hilâfeti Hz. Osmân'a tevdi eden Abdurrahman b. Avf'a "Ey Abdurrahman bu bir hîle midir? (أغر هذا يا عبد الرحمن)" ve "Allah aşkına söyler misiniz sizden Rasulullah (s.a.s.)'in "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır!" buyurduğunu duyan yok mudur?" söylediğine dair rivâyetler de aynen Şia'nın yaptığı diğer rivâyetler gibi mesnedsizdir. Örneğin onların iddia ettiği Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e bey'at etmekten geri kalması, Hz. Ömer'in Hz. Fatma'yı itip kakması, bunun üzerine onun düşük yapması, Hz. Ali'nin siyah bir ipe bağlanarak Hz. Ömer tarafından zorla çekilip bey'at etmeye getirilmesi gibi daha birçok rivayette vaki olduğu iddia edilen olaylar, gerçeğe mutabık olmayan ve bir takım ilavelerle yozlaştırılan veya tamamen uydurulan haberlerden ibârettir.¹³⁷ Bakillânî Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde Kufe ve Basra'da söylediği bazı sözlerini de rivâyet ederek, onun diğer halîfeleri övdüğü, onların halîfeliklerini itiraf ettiği, Şia'nın en çok eleştirdiği Hz. Osmân'ın mazlum olarak öldürüldüğünü belirttiği ve onu öldürenlere lanet ettiğine de yer vermekte, böylece Ali taraftarlığı adı altında Osmân düşmanlığını yapanlara Hz. Ali'nin sözleriyle cevap vermiş olmaktadır.¹³⁸

Hz. Osmân hakkında birçok iddiaya da yer veren Bakillânî onun mazlum olarak öldürüldüğüne ve hakkında yapılan eleştirilen doğru olmadığına dair uzun uzun değerlendirmelerde bulunmakta, söz konusu iddiaları¹³⁹ teker teker ele alıp akli ve nakli deliller yoluyla cevaplandırmakta, tarihi olayları ince teferruatına kadar ele alıp tahlil etmekte, netice olarak Hz. Osmân'ın meşru halife olduğunu, ona itâat etmenin vacip olduğunu, yaptığı bazı işleri halîfelik yetkisini kullanarak yaptığını, bunların bir kısmının aslından saptırılarak rivâyet edildiğini, sahih bir şekilde sâbit olan haberlerde geçen icraatlarında isâbet ettiğini, bu sebeple onu suçlayanların hata işlediklerin ve onu katledenlerin asî ve bağıy olduğunu, Şia'nın ve diğer fırkaların bu konuda ileri sürdükleri iddiaların asılsız olduğunu ifâde etmektedir.¹⁴⁰

2.2.7.4. Hz. Ali'nin Halîfelîğinin Meşruiyeti: Sahâbenin siyâsî ihtilâfa düştüğü en tartışmalı dönemlerden biri de Hz. Ali'nin hilâfet serüveni ve onun zamanında cereyan eden olaylardır. Bakillânî de bu konuyu işlerken onun halîfelîğini kabul edip etmemede görüş beyân etmeyen grupların (*vâkıfun*) ile onu eleştiren ve hilâfetine karşı çıkan grupların (*kâdihun*) her ikisine de cevap verme gayretine girmektedir. Bu sebeple Hz. Ali konusunu "Hz. Ali Aleyhis's-Selâm'ın İmâmeti konusu ve halîfelîğini kabul edenlerle onun

¹³⁴ Burada şu hususa dikkat çekmekte fayda vardır: Bakillânî, Şia'ya ve diğer fırkalara cevap verirken sahabe-i kirâmî tenkît etmeye dayanak kılınan rivâyetlerin kabul edilmemesi gerektiğini belirtmişti. Ancak kendisi de sahabeyi veya Dört Râşit Halife'yi savunmak için âhâd ve zayıf rivâyetleri delil olarak kullanmaktadır.

¹³⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 163-167.

¹³⁶ Bakillânî, *Temhîd*, 166.

¹³⁷ Bakillânî, *Temhîd*, 166.

¹³⁸ Bakillânî, *Temhîd*, 167.

¹³⁹ Bu iddialar da şunlardır: Ammâr'ı ve Abdullah b. Mes'ud'u dövmesi, Kur'an'ı cem' ederken mushafı yakması, Ebu Zerr'i sürgün etmesi, Rasulullah (s.a.s.) tarafından sürgün edilen Mervân'ı Medîne'ye geri getirmesi, Hüzmüzan'ı öldüren Ubeydullah b. Ömer'i kısasa tabi tutmaması, akrabalarını resmî işlerde görevlendirmesi, Ümeye oğullarına devlet malından hediyeler ve bağışlar vermesi, Muhammed b. Ebi Bekir'i öldürmesi için Mısır valisine kölesi aracılığıyla mektup göndermesi, Rasulullah'ın minberinde bir üst aşamaya çıkması, Huneyn savaşında savaştan kaçması, Bedir savaşına katılmaması, Bey'atu'r-Rıdvân'a iştirak etmemesi. Bakillânî tüm bu iddiaların ya sâbit olmadığını, ya aslından yozlaştırıldığını ve yanlış te'vîl edildiğini, ya da uydurulduğunu savunarak reddetmekte, içlerinde vaki olanlarının da Hz. Osmân'ın Halîfelîğini düşürecek boyutta olmadığını, devlet başkanı olan bir şahsın bazı konularda hak ve yetkisini kullandığını söyleyerek savunmaktadır.

¹⁴⁰ Bakillânî, *Temhîd*, 167-184.

hilâfetine sühhatini kabul etmeyenlere reddiye" başlığı altında işlemektedir.¹⁴¹ Bu ifâdeden de anlaşıldığı gibi Hz. Ali'nin imâmetini isbât ederken ve onun hakkındaki görüşünü serd ederken hem Şia'nın iddialarını, hem de Hariciyye grubuna mensup olanların Hz. Ali ile ilgili olarak ileri sürdükleri tenkîtlere cevaplandırmaktadır.

Hz. Ali'nin imâmeti hak ettiğine dair delilleri anlatırken Hz. Osmân konusunda olduğu gibi birçok tarihî olayı da ele alan Bakillânî özetle şu noktalarda Hz. Ali'nin imâmetinin meşruiyetini savunmaktadır:

a. Hz. Ali, sahip olduğu meziyetleri, faziletleri, huy ve karakterleri ve ilmiyle halife olmayı fazlasıyla hak etmektedir.¹⁴²

b. Hz. Ali, Hz. Peygamber'e olan yakınlığı, onun en yakın Sahâbilerinden, ilk müslümanlardan, Hz. Peygamber'in damadı olması açısından, aynı aile içinde büyüüp Hz. Peygamberin terbiyesinde büyümesi sebebiyle halifeliği hak etmektedir.¹⁴³

c. Hz. Ali Hz. Peygamber'in "Ali sizin kaza ve muhâkemeyi en iyi bileniniz, Zeyd sizin feraizi en iyi bileninizdir.(أفضاكم على وأفضكم زيد)"¹⁴⁴ hadisinde buyurduğu gibi ümmeti yönetmede ihtiyaç duyulan fıkıh ve kazayı, helal ve haramı, şer'î hükümleri ve dinî ve idarî bilgileri en iyi bilen zat olması açısından halifeliği hak etmektedir.¹⁴⁵

d. Hz. Ali Hz. Peygamber devrinde ve daha sonraki devirlerde gösterdiği cengâverlik, sahip olduğu cesâret ve kaharamanlığı açısından halifeliği hak etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) Hayber Savaşı'ndan önce "Ben sancağı kerrâr olan (tekrar tekrar düşmana saldıran) ve firâr etmeyen birisine vereceğim ki o Allah ve Resûlü'nü sevdiği gibi Allah ve Resûlü de onu sevmektedir!"¹⁴⁶ buyurmuştur.¹⁴⁷

e. Hz. Ali Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hakkında kullandığı övücü ifâdelerden ve Allah Rasûlü'nün dilinden dökülen sözlerin ortaya koyduğu hususlar açısından da halifeliği hak etmektedir. Menzilet hadisi, velâyet hadisi, Hz. Fatıma'nın şikâyeti hadisi¹⁴⁸ ve birçok hadis bu konuda delildir.¹⁴⁹

f. Hz. Ali, Sahâbenin cumhûru ve önde gelenlerinin kendisine gösterdiği saygı ve itibar, onun fazileti, ilmi, anlayışının derinliği, şer'î hükümler, helal ve haram konusundaki müşâveresi hususundaki itirafları açısından da halifeliği hak etmektedir. Nitekim Hz. Ömer "Ali olmasaydı, Ömer helak olurdu (لو لا على لهلك عمر)"¹⁵⁰ buyurmuştur.¹⁵¹

g. Hz. Ali muhâlifleri olan müslümanlar ile girdiği savaşlarda gösterdiği örnek davranışları, insanî tavırları, dengeli ve mu'tedil hareketleri ve bu konuda askerlerine verdiği örnek ve eşsiz talimatları, savaş tedbiri açısından da halifeliği hak ettiğini isbâtlamıştır. Nitekim onun hakkında "Şayet Hz. Ali'nin muhâliflerine karşı yaptığı savaşı olmasaydı Ehl-i Kible ile savaştaki sünnet bilinmezdi. (لو لا حرب على لمن خالفه لما عرفت) (السنة في قتال أهل القبلة)"¹⁵² denilmiştir.

Hz. Ali'nin halifeliği hak ettiğine dair bu delillerden sonra onun halifeliğe getiriliş şeklini de ele alan Bakillânî, bu konudaki itirazları da kabul etmemekte, Hz. Osmân'ı katleden ihtilalcilerin sebep olduğu fitne ve fesadın giderilmesinin tek yolunun Hz. Ali'nin halife oluşunu düşünen sahabilerin ısrar ettiğini, Hz. Ali'nin de o gün bu işi yapacak başka birisinin bulunmadığını, işin kendisine kaldığına dair olan inancı sebebiyle kabul ettiğini bildirmektedir. Bu sebeple Ensâr ve Muhâcirlerden olup zamanın en faziletli ve muteber şahsiyetlerinden aralarında Huzeyme b. Sâbit, Ebu'l-Heysem b. Et-Teyyihân, Muhammed b. Mesleme, Ammâr b. Yasir ve çok sayıdaki bir grubun bey'atı ile gerçekleşmiş bulunan bir akdin geçersiz olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bakillânî'ye göre "Bu akid, en sahîh ve en sâbit akidlerdendir. (وهذا من) Zira kendisiyle imâmet akdi yapılan şahıs imâmet vasıflarını taşımada bu işe en layık kişi,

¹⁴¹ Bakillânî, *Temhîd*, 184.

¹⁴² Bakillânî, *Temhîd*, 184.

¹⁴³ Bakillânî, *Temhîd*, 184.

¹⁴⁴ Ebu Nuaym El-İsbahânî (1994). *el-İmâme ve'r-Red Alâ'r-Rafide*. Tahk. Ali b. Muhammed el-Fukayhî, Medîne: Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikme, 278.

¹⁴⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 184-185.

¹⁴⁶ Buhârî, *Kitâbü'l-Megâzi*, 4/53.

¹⁴⁷ Bakillânî, *Temhîd*, 185.

¹⁴⁸ Bu hadislerin Ehl-i sünnet ve Şia kaynaklarından me'hazları için bkz. Vahid Horasânî, *Usûlu'd-Dîn İle Tanışma*, 121-163; Sübhânî, *Muhâdarât*, 364-380.

¹⁴⁹ Bakillânî, *Temhîd*, 185. Burada, Şia'nın Hz. Ali hakkında Ehl-i Sünnet'e karşı delil olarak kullandığı hadislerin Ehl-i Sünnet'in en büyük kelâmcılarından Bakillânî tarafından Haricilere karşı kullanıldığını görmekteyiz. Ayrıca Hz. Ali'nin hilafetine delil olarak kullanılan hadislerin Hz. Osman'ın halifeliğine engel olmadığı da bildirilmektedir.

¹⁵⁰ Muhammed Hamidullah (1998). Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidin Döneminde İslam Devlet Başkanı. (çev. Abdülaziz Hatip), *İslâm Anayasa Hukuku*, İstanbul, s. 172.

¹⁵¹ Bakillânî, *Temhîd*, 168.

¹⁵² Bakillânî, *Temhîd*, 168.

akdi gerçekleştiren kişiler de halifeyi seçebilme vasıflarını taşımada bu işe en layık kişiler idiler. Bu sebeple Hz. Ali'nin bey'ati tamam, imâmeti de sahih olmuştur.¹⁵³

Hz. Ali'nin hilâfet akdini bu şekilde isbât ettikten sonra Haricilerin ve Hz. Ali'ye muhâlefet eden diğer grupların¹⁵⁴ onun halifelik akdinin gerçekleşmediği, bu sebeple imâmetinin meşruiyetinin bulunmadığına dair itirazlarını ele alan Bakillânî şu itirazları zikretmektedir:

a. Hz. Ali Talha ve Zübeyr'e kılıç zoruyla bey'at ettirdi. Talha ve Zübeyr de "Bey'at ederken başımız üzerinde kılıç vardı.", "Bizim ellerimiz ona bey'at etti, kalplerimiz bey'at etmedi.", "Biz ona mükreh olarak (kerhen) bey'at ettik!" buyurmuşlardır. Hz. Ali de "O ikisi Medîne'de bana bey'at ettiler, fakat Irak'ta beni hal'ettiler." buyurmuştur. Tüm bu hususlar söz konusu akdin meşruiyetini tartışmalı hale getirmektedir.

b. Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Aişe'nin Hz. Ali karşısında savaşmış olmaları, onun imâmet akdinin gerçekleşmediğini gösterir. Zira şayet bu akid sahih olsaydı söz konusu büyük sahabiler itâat eder, isyân etmezlerdi.

c. Sa'd b. Ebî Vakkas, Saîd b. Zeyd, Amr b. Nüfeyl, Abdullah b. Ömer, Muhammed b. Mesleme, Üsâme b. Zeyd, Selâme b. Vakkas gibi Sahâbenin tanınan ve önde gelenlerinden bir çok kişinin Hz. Ali'ye ilk etapta bey'at etmemesi ve bey'atten geri kalmaları da onun halifeliğini tartışmalı hale getirmektedir.¹⁵⁵

Bakillânî tüm bu iddiaların şu sebeplerden dolayı doğru olmadığını ve imâmet akdinin geçersizliğine delil olamayacağını belirtir:

İlk olarak, İmâmet akdi gerçekleştikten sonra bir veya bir kaç kişinin vazgeçmesi ve halifeye yönelik ithamları sebebiyle imâm azledilmiş olmaz.

İkinci olarak, Hz. Ali hakkında ileri sürülen iddialar hal'i gerektiren haller değildir.

Üçüncü olarak bey'at esnasında halifeye şart koşulmaz.

Dördüncü olarak söz konusu ihtilâflar Sahâbe arasında vaki olan ictihadî ihtilâflardır ve normaldir. İctihad farklılığı da hilâfet akdini bozacak nitelikte değildir.

Beşinci olarak da söz konusu şahıslar Hz. Ali ile savaştıktan sonra ve onun ileri sürdükleri deliller neticesinde hata yaptıklarını anlamış olup yaptıklarından tevbe etmişlerdir. Bunu muhtelif vesilelerle ve defalarca itiraf da etmişlerdir. Başkasının hatası yüzünden Hz. Ali'nin imâmet akdini geçersiz saymak doğru değildir.

Altıncı olarak, yukarıda adı geçen sahabilerin bey'at etmemesi veya geç bey'at etmeleri Hz. Ali'nin imâmet akdi konusundaki şüpheleri ve geçersiz olduğuna dair kanaatleri sebebiyle değil, muhtelif rivâyetlerde geçtiği ve kendilerinin de ifade ettikleri gibi fitne ve fesadın yaygınlaştığı, müslümanların birbirine kılıç çektikleri bir zamanda müslüman kanını akıtmaktan uzak kalma endişesinden dolayıdır. Nitekim Üsâme b. Zeyd Hz. Ali'ye "Ey Ali iyi bilirsin ki şayet sen aslanın karnına girsen ben de seninle arslanın karnına girerim. Fakat ateşe girme konusunda yardımlaşma olmaz!" demiştir.¹⁵⁶ Adı geçen sahabiler, Hz. Peygamber'in "Müslümanlara sövmek fiske, onlarla savaşmak küfürdür."¹⁵⁷ Hiç bir müslümümüne kardeşine üçgünden fazla küs durması helal değildir."¹⁵⁸ sözünü ve "Benden sonra aranızda bir takım fitneler olacaktır. O zamanda oturan kalkandan daha hayırlıdır. Kalkan yürüyenden daha hayırlıdır. Yürüyenden koşandan daha hayırlıdır."¹⁵⁹ hadisini rivayet eden Sa'd b. Ebî Vakkas'ın bu karışık durumda Hz. Ali'ye geç bey'at etmesinin sebebinin akdin geçersizliği değil, müslüman kanını akıtmaktan teberri etmek olduğunu açıkça ifade eder. Yine sahabilerden bazılarının bu tavrında "Bize karşı kılıç taşıyan bizden değildir."¹⁶⁰ "Şeytan kendisine ibâdet edilmesinden ümidini kesmiştir. Ancak insanların arasını bozmaktan (onları birbirine karşı kıskartmaktan) ümit kesmemiştir."¹⁶¹ gibi hadislerin de etkili olduğu bilinmektedir. Tüm bunlar, onların Hz. Ali'nin imâmeti hakkında değil, müslüman kanınının akıtılması konusunda çekinceli davrandıklarına delâlet etmektedir.¹⁶²

Bakillânî son olarak Hz. Ali ile ilgili şu dört konuya da değinmekte ve özetle şu kanaatleri savunmaktadır:

¹⁵³ Bakillânî, *Temhîd*, 185-189.

¹⁵⁴ Bunlar da Emevî ve Abbasî taraftarlığı yapan gruplardır.

¹⁵⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 187-188.

¹⁵⁶ Bakillânî, *Temhîd*, 188-191.

¹⁵⁷ Buhârî, *Bed'ul-Vahy*, 48, 57; Müslim, *Sibâbu'l-Müslim*, 30.

¹⁵⁸ Buhârî, *Bâbu'l-Hicre*, 62; Müslim, *Neyhu't-Tehâsud*, 7; Tirmizî, *Sibâbu'l-Mü'min*, 15; Ebu Dâvûd, *Bâb fimen Yehcuru Ehâhu*, 55; Ahmed, *Müsned*, 1/176.

¹⁵⁹ Buhârî, *Bed'ul-Vahy*, 3601; Müslim, *Bâbu Nuzûli Fiten*, Ahmed, *Müsned*, 2/282.3;

¹⁶⁰ Bakillânî, *Temhîd*, 191.

¹⁶¹ Bakillânî, *Temhîd*, 191.

¹⁶² Bakillânî, *Temhîd*, 191.

a. Mu'tezile'nin imâmlarından Amr b. Ubeyd, Vâsıl b. Ata ve diğer bazıları Basra'da meydana gelen Cemel Olayı ile ilgili olarak Hz. Ali ile Hz. Talha, Zübeyr ve Aişe'den hangi tarafın hatalı, hangisinin isâbetli olduğu hususunda görüş beyân etmekten çekinmişlerdir. Bunlara "vakıfıyye" denilmektedir. İlim adamlarından bir çoğu da bu olayın kasden ve bilerek değil, Hz. Ali ile diğer grupların anlaşma yapmaları neticesinde yakalanıp cezalandırılacağı korkusundan dolayı ihtilalcilerin hile ve komploları sonucu birdenbire meydana geldiğini ifade etmişlerdir. Bakıllânî, bu durumda Hz. Ali grubu karşı tarafın, Hz. Talha, Zübeyr ve Aişe'nin grubu da Hz. Ali tarafının sözünde durmadığı ve haksız yere saldırdığı inancıyla savaşmak zorunda kaldığı, bu konuda içtihad ettiği, her iki tarafın da bu durumda mazur olduğu görüşünü taşımaktadır.¹⁶³

b. Hz. Ali, Hz. Osmân'ın şikâyet edilen tavırları konusunda ve onu katledenlere yönelik tavırları konusunda da eleştirilmektedir. Bakıllânî bu konuda Hz. Ali'nin bazı sözlerini ve bazı tarihî olayları zikrederek onun böyle bir tavır içerisinde olmadığını savunmaktadır. Ayrıca halife olduktan sonra neden Hz. Osmân'ın intikamını almadığı ve suçluları cezalandırmadığı konusunda da günün şartlarının müsait olmadığını, ortamın karışık olduğunu, asıl suçluların tam tesbit edilemediğini ve Hz. Ali'nin ichtihadının ihtilalci grubun tamamını suçlu sayıp cezalandırma şeklinde olmadığını belirterek cevap vermektedir.¹⁶⁴

c. Hz. Ali'nin kendisine karşı savaşan muhâliflerine karşı tavır ve davranışı ile onların müslüman olup olmadığı hususunda ise Bakıllânî şunları kaydeder: Hz. Ali kendisine karşı savaşan Haricîler hakkında müslümanların tabi tutulduğu hükümleri icra etmiş, onların mallarını ganimet, kadınlarını da cariye kabul etmemiş, askerlerine muhâliflerin çocuk, kadın, dul, yaşlı ve yetimlerine dokunulmamasını ve merhametle hareket etmelerini emretmiş, yaptığı konuşmalarda onları müslümanlar ve kardeşleri olarak nitelemiştir. Bu konuda kendisine soru soran arkadaşlarının tümüne defalarca onların müslüman olduklarını, müşrik ve fasık olmadıklarını bildirmiştir.¹⁶⁵ Yine Şamlılar hakkında şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki bizler, Şamlılarla şu bizleri tekfir eden sapıkların vehmettikleri gibi dinde ayrılık konusunda değil, sadece onları cemaate geri getirmek üzere savaştık. Şüphesiz ki bunlar bizim din kardeşimizdirler. Kiblemiz birdir. Biz, onların değil, kendimizin hak üzerinde olduğuna düşündük. Muhakkak ki ben, Rasulullah'ın bana bildirdiği bir ahid üzerindeyim ki o bana bağîlerle ve isyâncularla savaşacağımı emretmiş ve hakkın yanında olacağını haber vermişti. Umarım ki Allah benimle onları cemaate katar!"¹⁶⁶

Bakıllânî bunları açıkladıktan sonra netice olarak Haricîlerin Hz. Ali'yi, Şia'nın da onun muhâliflerini tekfir etmelerinin yanlışlığını belirtir, bu taifelerin Sıffîn ve diğer savaşlara katılanlar ile hakem olayına iştirak edenler hakkındaki görüşlerinin doğru olmadığını, bunun Hz. Ali'nin sözlerine aykırı olduğunu ifade ederek imâmet konusundaki siyâsî fikirlerine son vermektedir.

Sonuç:

Bakıllânî'nin buraya kadar ele aldığımız siyâsî görüşleri İslâm tarihinde meydana gelen hilâfet tartışmalarının hicrî beşinci yüzyıldaki durumunu ortaya koymaktadır. Daha önce ele aldığımız selef kelâmcılarının metodundan farklı olarak burada şöyle bir durumla karşılaşmaktayız: İslâm toplumunun o güne kadar rastladığı bir çok siyâsî sorun akıl ve mantık ölçüleri çerçevesinde, âyet ve hadisler ışığında, diğer fırka ve mezheplerin itikâdî ve siyâsî görüşlerinin eleştirisi bağlamında ele alınmış, bir çok konu daha sistematik ve daha teorik bir düzeyde incelenmiştir. Bakıllânî tüm bu konuları işlerken Ehl-i Sünnet'in sahip olduğu itikâdî ve siyâsî anlayışı savunmuş olup, özellikle de İmâm Eş'arî'nin düşüncelerini geliştirip bir adım daha ileriye götürmüş olduğunu isbât etmiş bulunmaktadır. Biz, İmâm Bakıllânî'nin söz konusu ettiği bu görüşleri genel bir çerçeve halinde değerlendirdiğimizde, onun müteahhir kelâmcılar için yol haritası çizici ve ufuk açıcı bir yaklaşım tarzını geliştirdiğini görmekteyiz. Ancak hala değişmeyen ve devam edegelen bir üslup söz konusudur: Her ne kadar konuşma üslubu, istidlal yöntemi, konusal zenginlik, ele alınan konuların sistematize edilişi konusunda bir gelişme görülseyse ve her gün bir adım daha ileri atıldığı sezilmekteyse de Müslüman alimler ve fırkalar, siyâsî görüşlerini hilâfet ve Dört Halife ekseninde işlemektedirler. O dönemde -İbn Haldun'un tarih felsefesi ve sosyolojide gösterdiği sıçrayış ve çağı aşma başarısı gibi- kelâmda siyâsî konuları günümüz ölçülerine yakın ve çağdaş anlayışa muvâfık bir şekilde ele alacak, çağ atlayacak ve konuyu şahıslar ve olaylar bazından ilkeler ve teoriler aşamasına taşıyacak bir atlamayı ve sıçramayı gerçekleştiren bir teorisyene henüz ulaşılmadığı bir gerçektir. Bunun bir sebebi de zamanın ve zeminin ilkeler ve hedefler düzeyinde yönetim ve yönetici konusunu tartışmaya ve geliştirmeye elverişli olmaması, müslüman dehaların günün sorunları tarafından meşgul ve işgal edilmiş olmasıdır.

¹⁶³ Bakıllânî, *Temhîd*, 170.

¹⁶⁴ Bakıllânî, *Temhîd*, 192-193.

¹⁶⁵ Bakıllânî, *Temhîd*, 193-194.

¹⁶⁶ Bakıllânî, *Temhîd*, 192-193.

Burada İslam toplumunun düştüğü ihtilaf ortamının yanısıra, ara bozucu, ifsad edici ve sun'î gündemler oluşturucu gizli ve sinsi güçlerin de tesirlerini aramak gerekmektedir. Nitekim bu tür çalışmalar Gazzâlî döneminde Batınlık şeklinde bir terör hareketi olarak kendini açığa vuracaktı. Bu nedenle Bakillânî gibi dâhilerin o dönemde yaşamış olması, çağın zorlu şartlarında İslâm ümmetinin imdadına yetişme adına büyük şans olarak telakkî edilmeli ise de, onların zihinlerinin müslüman fırkalar arası tartışmalarla işgal edilip esas gayeden uzaklaştırılması büyük bir kayıp olarak nitelenebilir. Ama yine de Bakillânî'nin şahsında şöyle bir gelişme görmekteyiz: Özellikle Hz. Osman'ın halifeliğinin son deneminde ortaya çıkıp sitematik ve asimetrik bir şekilde, bazen gizli, bazen de açık plan ve projeleriyle müslüman toplumun ve İslam mezheplerinin arasına attıkları tartışma ve ihtilaflarla müslümanların zihin dünyasını meşgul etmelerine ragmen, Bakillânî tarafından toplumun birlik ve beraberliğini idame ettirecek basiretli ve birleştirici sonuçlar çıkarılabilmıştır. İşte biz de daha zor ve daha karmaşık şartlarda yaşadığımız çağdaş dünyada, modern hayatın ve çağdaş ideolojilerin egemenliği altında ezilip yok olmama adına, on dört asırdan bu yana zihinlerimizi meşgul eden fuzulî tartışmalara kapılmamalı, geçici ve güncel sorunları Pratik bir şekilde çözümledikten hemen sonar, imamet ve hilafet konusunda muhtevayı derinleştirip zenginleştirecek büyük değişimleri meydana çıkarmalı, çağımız sorunlarını çözümlenecek ve asrımızın getirdiği sorumluluklarla baş edecek kapsamlı bir siyasi ve idari sistemi oluşturmalı, konuyla ilgili derin ve tutarlı düşünceleri geliştirmeliyiz. Siyasî çalkantıların ve rekâbet ortamının hakim olduğu bir dönemde bu noktaya ulaşabilirsek, bize göre bu, ümmet olarak önemli bir gelişmenin ön safhasına geldiğimiz anlamına gelecektir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel (2003). *es-Sünne*. Tahk. Ebu Hâcer Muhammed Said b. Besyûnî Zağlûl, Beyrût: Dâru'l-Kütub el-İlmiyye.
- Âmilî, el-İmâm Şerefu'ddîn- el-Bişrî, Şeyh Selim (1975). *el-Mürâcaât*. Tahk. Şeyh Hüseyin er-Râdiy, Kâhire.
- Bağdâdî, Ebu Bekir el-Hatîb Ahmed b. Ali (tsz). *Târîhu Bağdât*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Bakillânî, Muhammed b. Tayyib (1947). *et-Temhîd fi'r-Reddi Alâ'l-Mülhideti'l-Muattlati ve'r-Rafızati ve'l-Hevârici ve'l-Mu'tezile*. Kahire.
- Bakillânî, Muhammed b. Tayyib (2005). *Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsü'd-Delâil fi'r-Reddi Alâ'l-Mülhideti'l-Muattlati ve'r-Rafızati ve'l-Hevârici ve'l-Mu'tezile*. Beyrût: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil (1987). *el-Câmiu's-Sahîh*. Kitâbu Bed'î'l-Vahy, Kâhire: Dâru's-Şi'b.
- Celâli, Molla Mûsâ (2009). *el-Envârü's-Sâta fi'l-Ecoibeti ani'l-İ'tirâzati'l-Vârideti Alâ'l-Hulefâi'l-Erbaa*. İstanbul: Sembol Yayınları.
- Çakan, İsmail Lütfü (2008). *Anahatlarıyla Hadis*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Dineverî, Ebu Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe (2006). *el-İmâme ve's-Siyâse*. Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani (tsz). *es-Sünen*. Thk. Muhammed Muhyuddîn Abdu'l-Hamit, Mısır.
- Emîni, Abdu'l-Hüseyn Ahmed (1998). *Gadir-i Hum (el-Gadir)*. Telhis: Ali Asker Horâsânî, Terc. Seyyid Ali Hüseyinî-Bahri Akyol, İran: İslâmî Kültür ve İlişkiler Merkezi Yayınları.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil (2009). *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*. Tahk. Ahmed Câd, Kâhire: Dâru'l-Hadis.
- Gecit, Mehmet Salih (2015). Müttekaddimün Dönemi Sünnî Kelam Kaynaklarında Şia'nın Nass Teorisinin Kendi Argümanlarıyla Reddi. *Hikmet Yurdu*, Yıl: 8, C: 8, Sayı: 15, Ocak - Haziran, 2015/1, s. 201 - 237.
- Gecit, Mehmet Salih (2016). Şîr-Sünnî Diyalogunda Temel Esaslar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 45, 955-973.
- Gecit, Mehmet Salih (2014). *Ehl-i Sünnet Siyasal Düşüncesinin Oluşumu*. İzmir: Tıbyan Yayınları.
- Gölcük, Şerafeddin (1979). *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Hamidullah, Muhammed (1998). Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn Döneminde İslam Devlet Başkanı. (çev. Abdülaziz Hatip), *İslâm Anayasa Hukuku*, İstanbul.
- Hatipoğlu, Mehmed Said (2005). *Hilâfetin Kureyşliliği (İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik)*. Ankara: Kitâbiyat Yayınları.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebi Bekir (1992). *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Horâsânî, Ayetullah el-Uzmâ Hüseyin Vâhid (2009). *Usûlu'd-Dîn İle Tanışma*. Terc. Cafer Bendiderya, İstanbul: Bağrı'l-Ulum Yayınları.
- İbiş, Yusuf (1966). *Nusûsu'l-Fikri's-Siyâsi el-İslâmî (el-İmâme İnde's-Sünne)*. Beyrut: Dâru't-Talia.
- İbn Bâbeveyh el-Kummî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali (1978). *Risâletu'l-İtikâdî'l-İmâmiyye*. Terc. Ethem Ruhi Fıçlalı, Ankara: Ankara Ün. Basımevi.
- İbn Mâce (tsz). *Sünen*. Tahk. M. Fuâd Abdalbâkî, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İsbahânî, Ebu Nuaym (1994). *el-İmâme ve'r-Red Alâ'r-Rafide*. Tahk. Ali b. Muhammed el-Fukayhî, Medîne: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikme.
- İsbahânî, Ebu Nuaym, *Fezâilu'l-Hulefâi'r-Râşidîn*. Mektebetü's-Şâmile Medîne Versiyonu.
- Kara, Seyfullah (2009). *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavmaları*. İstanbul: İz Yayınları.
- Koçkuzu, Ali Osman (1988). *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikât ve Teşri Yönlerinden Değeri*. Ankara: D.İ.B.Yayınları.
- Malik b. Enes (2005). *Muvatta*. Tahk. Hâmid Ahmed et-Tâhir, Kâhire: Dâru Fecr li't-Turâs.
- Müslim, b. Haccâc, Hâfız Ebû'l-Huseyn (2006). *Sahihu Müslim*. Tahk. Nazar Muhammed Fârayâbî, Riyad: Dâru Tayyibe.
- Sallâbî, Ali Muhammed (2003). *Osmân b. Affân Şahsiyyetuhu ve Asruhu*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Sallâbî, Ali Muhammed (tsz). *Ebü Bekr es-Siddîk Şahsiyyetuhu ve Asruhu*. Mektebetü'l-İmân, Mansure.
- Sofuoğlu, Cemal (1994). Şî İmâmiyye'nin Hadis Anlayışı. *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şülik Sempozyumu*, İstanbul: İsav Yayınları.
- Sübhânî, Ayetullah Ca'fer (1431). *Muhâdarâtun fi'l-İlâhiyyât*. Telhis. Ali er-Rabbânî Gulpeyânî, Kum: Müessesetu İmâm Sadık.
- Tirmizî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsa (1292). *el-Camiu's-Sahîh*. Kahire.
- Ünalın, Abdullah (2008). *Şia'da Hadis Usûlü*. İstanbul: İşrak Yayınları.
- Ünverdi, Veysi (2018). Eş'arî Kelamında İmâmet Nazariyesi: Cüveynî Örneği. *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, C. 29 s. 39-66.
- Ünverdi, Veysi (2017). Mu'tezilî Düşüncede Hz. Ali'nin İmâmetinin Meşruiyet Delilleri. *I. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Sempozyumu*, Mardin.
- Ünverdi, Veysi (2018). Şî İmâmet Anlayışının Eleştirisi: Seyyid Şerîf Cürçânî Örneği. *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, c. 30.
- Yüceer, İsa (2007). *Kelâm-Felsefe Uzlaşması*. Konya: Tablet Yayınları.